

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Justinos Gecevičiūtės
V kurso, tarptautinės ir Europos Sąjungos
teisės studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Valstybių pareiga atlikti veiksmingą žmogaus teisių pažeidimų
tyrimą pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos
konvenciją**

Vadovas: Lekt. dr. Nika Bruskina

Recenzentė: Partnerystės prof. dr. Liudvika Meškauskaitė

Vilnius
2018

Turinys

IŽANGA.....	2
1. Procesinė pozityvi valstybių pareiga tirti žmogaus teisių pažeidimus bei jai kylantys reikalavimai.....	7
2. Procesinė pareiga pagal atskirus Konvencijos straipsnius.....	16
2.1 Valstybių pareiga tirti gyvybės atėmimą pagal Konvencijos 2 straipsnį.....	16
2.2 Procesinė pareiga tirti kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį pagal Konvencijos 3 straipsnį.....	23
2.3 Procesinė pareiga tirti neteisėtą asmens sulaikymą pagal Konvencijos 5 straipsnį	28
3. Procesinės pareigos egzistavimo problematika jurisdikcijos <i>ratione temporis</i> atveju.....	32
4. Valstybėms kylančių pareigų pagal Konvenciją nevykdymas ir jo pasekmės.....	37
5. Žmogaus teisių padėtis ir jų pažeidimo tyrimas Lietuvoje.....	47
IŠVADOS.....	52
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	53
SANTRAUKA (LIETUVIŲ KALBA).....	59
SUMMARY (ANGLŲ KALBA).....	60

Ižanga

1950 metais lapkričio 4 dieną pasirašyta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – ir Konvencija, arba EŽTK), priimta regioniniu Europos lygiu – pirmoji tarptautinė sutartis, kurioje buvo kodifikuotos žmogaus teisės ir kurioje pirmą kartą įtvirtinta individuali peticijos teisė, suteikianti individui galimybę apginti pažeistas teises, o valstybėms įtvirtinanti pareigą šias teises gerbti, suteikti joms tinkamą apsaugą, o pažeidus – ištirti visas pažeidimo aplinkybes bei atlyginti padarytą žalą.

Nėra abejonės, kad iš Konvencijos kylanti procesinė pareiga atlikti išsamų žmogaus teisių pažeidimų tyrimą yra viena pagrindinių priemonių siekiant tinkamos žmogaus teisių apsaugos. Pirmą kartą ši pareiga plačiau aptarta byloje *McCann ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, kur Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – ir Teismas arba EŽTT), nors ir labai abstrakčiai, bet užsiminė apie efektyvaus ir oficialaus tyrimo atlikimo reikalavimą esant situacijai, kuomet gyvybė atimama valstybės atstovui panaudojus jėgą¹. Ši byla sukūrė pagrindą iš kurio vėliau buvo išplėtoti veiksmingo valstybių atliekamo tyrimo principai. Žinoma, laikui bėgant EŽTT praktika procesinės pareigos klausimu labai išsiplėtė ir dabar pats pirmasis efektyvumo reikalavimas aiškinamas daug detaliau, o aplinkybių, kurioms esant kyla procesinė pareiga tirti, ratas labai išsiplėtė. Dabartinė EŽTT praktika nebeapsiriboja vien tik tais atvejais, kai žmogaus teisių pažeidimai yra įvykdomi valdžios atstovų, o Europos Žmogaus Teisių Teismui yra paliekama itin plati interpretavimo teisė. Be abejonės, tai valstybėms dažnai kelia tam tikrą neaiškumo ir neapibrėžtumo jausmą, kadangi nėra visiškai aišku kiek plačiai procesinė pareiga gali būti taikoma. Apskritai, Konvencija neįtvirtina ir griežtų reikalavimų valstybių atliekamo tyrimo pobūdžiui ar formai. Paprastai yra laikomasi nuomonės, jog toks tyrimas privalo atitikti nepriklausomumo, nešališkumo, pakankamumo, operatyvumo ir skaidrumo reikalavimus. Laikoma, kad pagal šiuos principus vykdomas tyrimas yra efektyvus ir atitinkantis Konvencijoje įtvirtintus standartus.

Be to, reliatyvus procesinių pareigų pobūdis, sąlygoja tai, jog jų egzistavimas grindžiamas ir plėtojamas remiantis tik pačiomis svarbiausiomis visuomenines vertybes įtvirtinančiomis Konvencijos nuostatomis, tokiomis kaip teise į gyvybę, kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio uždraudimu bei teise į laisvę ir saugumą. Toks procesinių teisių pagrindimas, aiškinamas tokių vertybių išskirtine svarba ir būtinybe itin atidžiai ištirti esminiais laikomų straipsnių pažeidimus, kadangi tik

¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1995 m. rugsėjo 27 d. sprendimas byloje *McCann ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 18984/91.

užtikrinus pagrindines žmogaus teises galima kalbėti apie demokratišką ir teisinę valstybę. Net ir esminiu vykdomo tyrimo tikslu yra pripažįstamas valstybėms kylantis įsipareigojimas užtikrinti veiksmingą vidaus teisės aktų, saugančių minėtas pamatines vertybes, įgyvendinimą bei įtvirtinti valstybių atsakomybę už atsiradusius žmogaus teisių pažeidimus. Visgi, procesinė pareiga tirti yra laikoma priemonių, o ne rezultato įsipareigojimu. Tai reiškia, jog tam tikrais atvejais net ir oficialiai atlikusi tyrimą valstybė gali būti pripažinta pažeidusi procesinę pareigą, jeigu jį vykdant nebuvo panaudotos visos būtinos priemonės, siekiant teisingo ir išsamaus svarbiausių pažeidimo aplinkybių išaiškinimo. Be to, klausimus ar nėra per daug išplečiamos valstybės atsakomybės ribos kelia ir procesinės pareigos tirti taikymas jurisdikcijos *ratione temporis* atveju, kai žmogaus teisių pažeidimai atsiranda prieš įsigaliojant Konvencijai ar prieš jos ratifikavimą atitinkamoje valstybėje ². Toks Konvencijos interpretavimas ir plati Europos Žmogaus Teisių Teismo diskrecija dažnai kelia didelį valstybių nepasitenkinimą bei nenorą sutikti su joms paskirtomis sankcijomis.

Aktualumas. Visų pirma, efektyvus pareigos tirti žmogaus teisių pažeidimus vykdymas, lemia tinkamą pagrindinių žmogaus teisių apsaugą ir demokratijos principo šalyje egzistavimą. Tik tos valstybės, kurios sugeba tinkamai ištirti pažeidimo aplinkybes, nustatyti atsakingus asmenis bei atlyginti patirtą žalą, gali būti vadinamos teisinėmis. Be to, reliatyvus pobūdžio reikalavimai valstybių atliekam žmogaus teisių pažeidimų tyrimui lėmė šių pareigų taikymo ribų išplėtimą, kas sąlygojo padidėjusį bylų, susijusių su procesinės pareigos tirti nevykdymu, skaičių EŽTT. Tai patvirtina ir 2015 metais EŽTT parengta kasmetinė įvykdytų Konvencijos pažeidimų analizė pagal kurią net 58 atvejais valstybės buvo pripažintos pažeidusiomis iš Konvencijos kylančią procesinę pareigą tirti ³. Šis skaičius iš esmės išlieka nepakitęs ir 2016 metų analizėje ⁴. Nors 2017 metų analizėje šis skaičius šiek tiek mažesnis, t.y. 38 procesinės pareigos pažeidimo atvejai, tokia statistika leidžia daryti išvadą, jog procesinės pareigos tirti nevykdymas yra iš tiesų egzistuojanti ir aktuali problema, o šios temos analizė bei tam tikrų gairių pateikimas gali suteikti daugiau

² Jurisdikcija *ratione temporis* reiškia, jog Europos žmogaus teisių teismas turi jurisdikciją nagrinėti tik peticijas dėl tariamai padarytų Konvencijos ir/ar jos protokolų pažeidimų atitinkamai po Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir/ar protokolų įsigaliojimo valstybėje atsakovėje.

³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. *Violations by Article and respondent State 2015*. https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2015_ENG.pdf

⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. *Violations by Article and respondent State 2016*. https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2016_ENG.pdf

aiškumo bei apibrėžtumo⁵. Be to, neveiksmingo tyrimo problema vis dažniau keliama ir EŽTT bylose prieš Lietuvą, kas patvirtina šios temos aktualumą Lietuvoje⁶.

Darbo objektas. Šio darbo tyrimo objektas yra valstybių pareiga atlikti veiksmingą žmogaus teisių pažeidimų tyrimą EŽTT praktikoje.

Darbo originalumas. Nors bendrai valstybėms kylančių pozityvių pareigų klausimas teisinėje literatūroje aptartas pakankamai plačiai, nė viename moksliniame darbe konkrečiai nekalbama apie procesines pareigas, jų pasireiškimą praktikoje bei taikymo problematiką⁷. Tiek Laurens Lavrysen, tiek Alastair Mowbray savo knygose didžiausią dėmesį skiria bendram pozityvių pareigų suvokimui, jų santykiui su negatyviomis pareigomis, o trumpai užsimindami apie procesines pareigas, kaip vienas iš pozityviųjų pareigų rūšių, didesnio dėmesio joms neskiria. Apie pozityvias pareigas kalba ir Lina Urbaitė savo straipsnyje „Valstybės pozityvių pareigų vertinimas Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose prieš Lietuvą“, tačiau, kaip ir anksčiau minėtose knygose, procesinių pareigų klausimas išsamiau neaptariamas. Taigi, šis darbas skiriasi nuo anksčiau paskelbtų publikacijų siauresniu tyrimo objektu ir nagrinėja tik vieną iš pozityvių pareigų rūšių, t.y. procesinę pareigą tirti žmogaus teisių pažeidimus.

Darbo tikslas. Pagrindinis šio darbo tikslas – atskleisti valstybėms kylančios procesinės pareigos atlikti veiksmingą žmogaus teisių pažeidimų tyrimą esmę, taikymo problematiką bei pasireiškimą EŽTT praktikoje. Siekiant šio tikslo, darbe bus stengiamasi įgyvendinti tokius uždavinius:

1. Atskleisti procesinės pozityvios pareigos sampratą ir šiai pareigai kylančius reikalavimus;
2. Išanalizuoti procesinės pareigos atlikti žmogaus teisių pažeidimo tyrimą turinį pagal Konvencijos 2, 3 ir 5 straipsnius;

⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. *Violations by Article and respondent State 2017*. https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2017_ENG.pdf.

⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. liepos 12 d. sprendimas byloje *Gedrimas prieš Lietuvą*, Nr. 21048/12; Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. sausio 4 d. sprendimas byloje *Yusiv prieš Lietuvą*, Nr. 55894/13; Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. kovo 26 d. sprendimas byloje *Valiulienė prieš Lietuvą*, Nr. 33234/07; Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Gulijev prieš Lietuvą*, Nr. 10425/03; Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. liepos 11 d. sprendimas byloje *Mardosai prieš Lietuvą*, Nr. 42434/15.

⁷ Galima paminėti Laurens Lavrysen knygą „*Human Rights in a Positive State. Rethinking the Relationship between Positive and Negative Obligations under the European Convention on Human Rights*“, Intersentia Ltd, 2016 ir Mowbray knygą „*The Development of Positive Obligations under the ECHR by the European Court of Human Rights*“, Hart Publishing, Oxford. Taip pat lietuvišką Linos Urbaitės straipsnį „*Valstybės pozityvių pareigų vertinimas Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose prieš Lietuvą*“, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009 m.

3. Aptarti valstybių pareigos atlikti žmogaus teisių pažeidimo tyrimą pagal EŽTK problematiką EŽTT neturint jurisdikcijos *ratione temporis*;
4. Atskleisti valstybių pareigos atlikti veiksmingą tyrimą nevykdymo pasekmes;
5. Išanalizuoti, ar Lietuvos teisinis reguliavimas žmogaus teisių pažeidimų tyrimo srityje yra suderinamas su EŽTK standartais.

Tyrimo metodai. Siekiant minėto darbo tikslo bei nurodytų uždavinių įgyvendinimo, bus naudojamos tokiais pagrindiniais tyrimo metodais:

1. **Lingvistinis.** Šis metodas bus naudojamas atskleidžiant Konvencijoje ir kituose norminiuose dokumentuose įtvirtintų teisės normų prasmę, apibrėžiant sąvokas ir aiškinant jų turinį.
2. **Lyginamasis.** Šis metodas bus naudojamas lyginant skirtinguose straipsniuose įtvirtintas nuostatas, taip pat aiškinant skirtingas sąvokas. Be to, tarpusavyje bus lyginami ne tik EŽTT priimti sprendimai, bet ir EŽTT bei Amerikos šalių žmogaus teisių teismo požiūriai pareigos tirti žmogaus teisių pažeidimus teismui neturint jurisdikcijos *ratione temporis*;
3. **Loginis.** Šis metodas darbe taip pat bus naudojamas, nes lingvistiškai aiškinant teisinės sąvokas nedera pamiršti ne tik lingvistikos, bet ir logikos taisyklių.
4. **Sisteminis.** Šis metodas bus naudojamas sistemiškai aiškinant Konvenciją ir joje įtvirtintas nuostatas, jų ryšį su kitomis Konvencijos nuostatomis.
5. **Istorinis.** Šis metodas naudojamas atskleidžiant pozityvių bei procesinių pozityvių pareigų egzistavimo pripažinimą, jų raidą ir taikymą bėgant laikui.

Svarbiausi šaltiniai. Darbo pagrindą sudarė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir atskirų jos straipsnių nagrinėjimas (angl. European Convention on Human Rights, 1950). Taip pat darbe remiamasi gausia specialiąja literatūra, iš kurios išskiriama Laurens Lavrysen knyga „*Human Rights in a Positive State. Rethinking the Relationship between Positive and Negative Obligations under the European Convention on Human Rights*”, Harris, O’Boyle ir Warbrick knyga „*Law of European Convention on Human Rights*”, Alastair Mowbray knygą „*The Development of Positive Obligations under the ECHR by the European Court of Human Rights*”, taip pat William Shabas straipsnis „Do the “underlying values” of the European Convention on Human Rights begin in 1950?” bei Linos Urbaitės straipsnis „*Valstybės pozityvių pareigų vertinimas Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose prieš Lietuvą*”. Aptariant procesinės pareigos pasireiškimą atskiruose Konvencijos straipsniuose bei šios pareigos taikymo problematiką jurisdikcijos *ratione*

temporis atveju, buvo remtasi itin gausia Europos žmogaus teisių teismo praktika (*Marckx v. Belgium, McCann and others v. UK, Janowiec and others v. Russia, Šilih v. Slovenia, Ergi v. Turkey, Labita v. Italy, Mardosai v. Lithuania ir kt.*)

1. Procesinė pozityvi valstybių pareiga tirti žmogaus teisių pažeidimus bei jai kylantys reikalavimai

Visų pirma, kalbant apie valstybėms kylančią pareigą tirti žmogaus teisių pažeidimus, svarbu paminėti, kad ji priskiriama bendrai pozityvių pareigų rūšiai. Paprastai pozityvios pareigos suprantamos kaip įtvirtinančios įpareigojimus valstybėms imtis aktyvių veiksmų, siekiant užkirsti kelią žmogaus teisių pažeidimams. Ir nors pozityvios pareigos Konvencijoje nėra tiesiogiai įtvirtintos, jų egzistavimas jau ilgą laiką nekelia jokių abejonių. Vienas pirmųjų sprendimų, patvirtinusių šių pareigų egzistavimą, buvo byloje *Marckx prieš Belgiją*, kurioje Teismas aiškiai nurodė, jog EŽTK 8 straipsnyje numatytas reikalavimas, kad valstybė nesikištų į šeimos gyvenimą, be negatyvių įsipareigojimų, apima ir pozityvias pareigas, kurios yra neatsiejamas nuo veiksmingo šeimos gyvenimo gerbimo⁸. Visgi, pozityvių pareigų apimtis nėra konkrečiai apibrėžta ir dėl to dažnai kyla sunkumų nustatyti kokius tikslus veiksmus turėtų atlikti valstybė. Bendriausia prasme būtų galima teigti, kad valstybės įsipareigojimai apima veiksmus, kurie užtikrintų EŽTK teises ir laisves, kad asmenims būtų užtikrinta tinkama gynyba. Pozityvių pareigų turinys yra labai įvairus – tai gali būti veiksmai įstatymų leidybos, kontrolės, prevencijos, tyrimo ir patraukimo baudžiamojon atsakomybės srityse⁹. Esminis bruožas yra tas, kad valstybė turi imtis tam tikru aktyvių veiksmų, pavyzdžiui, išnagrinėti nusikaltimo aplinkybes, suteikti nemokamą teisinę pagalbą ar imtis prevencinių priemonių. Identifikuoti pozityviają valstybės pareigą ir nustatyti jos ribas padeda efektyvumo principas, kuris aiškinamas taip, kad efektyvi žmogaus teisių ir laisvių apsauga reikalauja, jog valstybė imtųsi būtinų veiksmų, kad naudojimasis atitinkama laisve ar teise būtų efektyvus. Visgi, reikėtų sutikti, kad efektyvumo principas yra abstraktus kriterijus, kadangi nėra aiškių ribų kada šis efektyvumas pasiekiamas, o taip pat yra didelis skirtumas tarp minimalaus ir maksimalaus efektyvumo. Galima daryti išvadą, kad toks neapibrėžtumas yra sąlygotas to, kad pozityvios pareigos nėra tiesiogiai įtvirtintos EŽTK, o ją ratifikuodamos valstybės iš esmės nežinojo, kokias pareigas joms reikės prisiimti dėl dinamiško Konvencijos aiškinimo. Ar valstybė turi pozityvią pareigą ir kokios yra jos apimtys, kiekvienu atveju priklauso nuo nagrinėjamo klausimo, o kokių priemonių kiekviena valstybė imsis siekiant užtikrinti efektyvų naudojimąsi atitinkama teise ir laisve yra jų nuožiūros laisvė. Visgi reikia pripažinti, jog šiandieninėje EŽTT praktikoje pastebima, kad valstybėms paliekama vis

⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1979 m. birželio 13d. sprendimas byloje *Marckx prieš Belgiją*, Nr.6933/74.

⁹ LAVRYSEN LAURENS. *Human Rights in a Positive State. Rethinking the Relationship between Positive and Negative Obligations under the European Convention on Human Rights*. Intersentia Ltd, 2016 p. 215.

mažiau laisvės ir pozityvių pareigų daugėja, kas lemia vis dažnesnę šių pareigų pažeidinėjimą.

Kadangi, kaip jau minėta anksčiau, procesinė pareiga tirti žmogaus teisių pažeidimus priskiriama bendrai pozityvių pareigų kategorijai, Konvencijoje ji nėra tiesiogiai įtvirtinta ir plačiau aptariama tik EŽTT praktikoje. Dėl to, šis įsipareigojimas paprastai yra išvedamas iš bendrą pareigą įtvirtinančio Konvencijos 1 straipsnio, kuriame numatyta, jog valstybės privalo užtikrinti jų jurisdikcijoje esantiems asmenims Konvencijoje apibrėžtas teises ir laisves¹⁰. Visgi, pareiga iširti žmogaus teisių pažeidimus yra reliatyvus pobūdžio ir yra priklausoma nuo pažeidimo rimtumo bei nuo aplinkybių, kuriomis pažeidimas buvo įvykdytas. Dėl to, pareigų tirti praktika iš esmės yra plėtojama remiantis vien tik pačiais svarbiausiais žmogaus teisių standartais, t.y. teise į gyvybę (2 straipsnis); kankinimo uždraudimu (3 straipsnis) bei teise į laisvę (5 straipsnis)¹¹. Būtent *McCann ir kiti prieš Didžiąją Britaniją* byloje, kurioje nagrinėjama situacija dėl teisės į gyvybę pažeidimo, buvo pirmą kartą paminėta procesinė valstybių pareiga tirti žmogaus teisių pažeidimus. Šioje byloje nagrinėjamas atvejis, kuomet britų kareiviai nušovė IRA (Airijos Respublikos Armijos) karius, dėl įtarimų, kad karių grupė ketina susprogdinti bombą Gibraltare. Po šio įvykio, nušautųjų karių giminaičiai pateikė peticiją, argumentuodami, kad toks britų elgesys pažeidė Konvencijos 2 straipsnį. Europos Žmogaus Teisių Teismas, nagrinėdamas bylą, konstatavo, kad Konvencijos, kaip pagrindinio žmogaus teisių apsaugos instrumento, tikslas ir dalykas reikalauja tokios žmogaus teisių apsaugos, kokia yra būtina, siekiant efektyviai apsaugoti žmogaus teisę į gyvybę ir numatyti aplinkybes, kurioms esant kyla grėsmė žmogaus teisės į gyvybę sutrikdymui¹². Pasak Teismo, bendras draudimas valdžios organams savavališkai atimti gyvybę būtų neefektyvus, jeigu neegzistuočių procedūros, leidžiančios patikrinti mirtinos jėgos panaudojimo teisėtumą. Taigi, šalia materialinio aspekto, straipsnių sudėtyse yra ir procesinis aspektas, įtvirtinantis reikalavimą valstybėms imtis reikiamų procesinių veiksmų siekiant veiksmingo žmogaus teisių pažeidimų ištyrimo. Pareiga saugoti gyvybę, įtvirtinta Konvencijos 2 straipsnyje, kartu su bendrą valstybių pareiga pagal Konvencijos 1 straipsnį, netiesiogiai įtvirtina efektyvus, oficialaus tyrimo galimybę, kai asmenims buvo atimta gyvybė valdžios organams panaudojant jėgą¹³. Toks procesinės pareigos

¹⁰ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 1 straipsnis. 1950 m. lapkričio 4 d. Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

¹¹ COHEN AND SHANY. *Beyond the Grave Breaches Regime: the Duty to Investigate Alleged Violations of International Law Governing Armed Conflicts*. Yearbook of International Humanitarian Law, 2011, p.41.

¹² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1995 m. rugsėjo 27 d. sprendimas byloje *McCann ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 18984/91.

¹³ Ibid. Para. 161.

pagrindimas remiantis Konvencijos 2 straipsniu yra kaip priemonė siekiant apriboti valstybės organų naudojamą mirtiną jėgą bei užtikrinti, kad toks apribojimas būtų ne tik teorinis, bet ir efektyviai egzistuojantis praktikoje¹⁴. Dar viena byla, pagrindžianti pareigos iširti žmogaus teisių pažeidimo egzistavimą, yra *Kelly ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, kurioje Teismas nurodė, jog pažeidimų tyrimas turi užtikrinti veiksmingą vidaus teisės įgyvendinimą (kas užtikrintų tinkamą teisės į gyvybę apsaugą) ir, atvejais, kai dalyvauja valstybės atstovai ar valdžios organai, būtų užtikrinta jų atsakomybė už atsiradusius žmogaus teisių pažeidimus¹⁵. Taigi, bet koks esminių žmogaus teisių pažeidimas, nesvarbu, ar tyčinis, ar netyčinis, turi būti kruopštaus nagrinėjimo objektas, išsiaiškinant ne tik pažeidėją, bet ir visas su pažeidimu susijusias aplinkybes. Pagrindinis žmogaus teisių pažeidimo tyrimo tikslas - užtikrinti, kad visos aplinkybės ir pažeidimo priežastys buvo iširtos autoritetinių valdžios institucijų, o kalti subjektai prisiimtų atsakomybę. Be to, ne vienoje savo byloje EŽTT akcentavo ir tai, jog pareiga tirti žmogaus teisių pažeidimus yra laikoma priemonių, bet ne rezultato įsipareigojimu¹⁶. Tai reiškia, jog bet koks atlikto tyrimo trūkumas, trukdantis nustatyti vieną ar kitą žmogaus teisių pažeidimo aplinkybę, gali lemti ir viso tyrimo neveiksmingumą bei procesinės pareigos pažeidimą. Taigi, galimos situacijos, kai net ir atlikus žmogaus teisių pažeidimo tyrimą valstybė laikoma pažeidus jai kylančią pareigą vien dėl tam tikrų tyrimo procesų netikslumų, lėmusių jo neefektyvumą. Kaip pavyzdys galėtų būti byla *Labita prieš Italiją*, kurioje Teismas pripažino Italiją pažeidus iš Konvencijos kylančią pareigą, kadangi, nepaisant to, jog pareigūnų elgesys su pareiškėju ir buvo iširtas, tai buvo atlikta nesilaikant efektyvumo reikalavimo. Teismas nustatė, jog šiuo atveju tyrimas buvo vykdomas itin lėtai: po pareiškėjo pirminės apklausos praėjo net keturiolika mėnesių iki sekančių procesų etapų. Be to, nebuvo paisoma pareiškėjo tvirtinimų, jog jis galėtų identifikuoti netinkamai besielgusius pareigūnus atpažinimo procedūros metu ir dėl to nebuvo imtasi jokių procesinių veiksmų¹⁷. Dėl šios priežasties, net ir tam tikrų procesinių veiksmų atlikimas nebuvo pripažintas tinkamu ir veiksmingu, taip patvirtinant teiginį, jog procesinė pareiga tirti žmogaus teisių pažeidimus yra orientuota ne į rezultatą, bet į priemones.

¹⁴ ALASTAIR MOWBRAY. *The Development of Positive Obligations under the ECHR by the European Court of Human Rights*. Hart Publishing, Oxford, 2004, p.29.

¹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje *Kelly ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 30054/96.

¹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2004 m. vasario 26 d. sprendimas byloje *Nacjova ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 43577/98; Nr. 43579/98; Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Anguelova prieš Bulgariją*, Nr. 38361/97.

¹⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2000 m. balandžio 6 d. sprendimas byloje *Labita prieš Italiją*, Nr. 26772/95.

Kalbant apie reikalavimus, EŽTT nėra tiksliai nurodęs detalių procedūrų, kurias turėtų vykdyti nacionalinės valdžios institucijos, siekdamos iširti žmogaus teisių pažeidimų aplinkybes. Iš jau anksčiau minėtos *Kelly ir kiti prieš Didžiąją Britaniją* bylos aišku, kad atliekamas tyrimas turi būti efektyvus ir siekiantis užtikrinti veiksmingą vidaus teisės įgyvendinimą ir, atvejais, kai dalyvauja valstybės atstovai ar valdžios organai, būtų užtikrinta jų atsakomybė už atsiradusius žmogaus teisių pažeidimus¹⁸. Iš esmės, pats svarbiausias ir yra efektyvumo reikalavimas. Visai nesvarbu kokia forma bus vykdomas tyrimas, esminė sąlyga jam – visų pažeidimo sąlygų išaiškinimas ir atsakingų asmenų nubaudimas. Tačiau toks pakankamai reliatyvus pobūdžio reikalavimas procesinės pareigos tirti taikymui dažnai kelia klausimą, ar tokiu atveju nėra nepagrįstai išplečiamos valstybių atsakomybės ribos ir ar žmogus teisių apsauga nėra kompensuojama nepakeliamos naštos valstybėms įtvirtinimu. Visgi, galima pastebėti, kad itin sparčiai plėtojantis teismų praktikai įsitvirtino penki pagrindiniai principai, padedantys tiksliau ir išsamiau atskleisti efektyvumo reikalavimo esmę:

1. Nepriklausomumas;
2. Nešališkumas;
3. Pakankamumas;
4. Operatyvumas;
5. Skaidrumas¹⁹.

Remiantis šiais principais, laikoma, kad atliekamas tyrimas yra efektyvus ir atitinkantis Konvencijoje įtvirtintus standartus. Tačiau Teismas nelinkęs įtvirtinti vieningos procedūros, atitinkančios visus reikalavimus, todėl paliekama plati galimybė šių principų interpretavimui. Dėl šios priežasties, kiekvienas iš principų bus aptartas plačiau.

Visų pirma, norint, kad tyrimas būtų efektyvus, viena svarbiausių sąlygų yra asmens, vykdančio tyrimą, nepriklausomumas nuo tų subjektų, kurie yra įtariamai įvykdę žmogaus teisių pažeidimą, ypač, kai tie subjektai yra valstybės valdžios organai ar atstovai²⁰. Tačiau nepriklausomumo principo reikšmė gali kisti kiekvienu konkrečiu atveju ir iš esmės priklauso nuo organo, institucijos ar pareigūno, vykdančių tyrimą. Pats Teismas, nepriklausomumo principo apibrėžimą pateikė jau minėtoje *Kelly ir kiti prieš Didžiąją Britaniją* byloje. Šioje byloje jis nustatė, kad norint, jog tyrimas dėl atimtų gyvybių būtų

¹⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje *Kelly ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 30054/96.

¹⁹ CHEVALIER-WATTS JULIET. *Effective Investigations under Article 2 of the European Convention on Human Rights: Securing the Right to Life or on Onerous Burden on a State?* European Journal of International Law, 2010, p.711.

²⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje *Hugh Jordan prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 24746/94.

efektyvus, yra privaloma, kad asmuo, atsakingas už tyrimo vykdymą, būtų visiškai nepriklausomas nuo tų, kurie prisidėjo prie pažeidimo atsiradimo, kas reiškia, jog bet koks hierarchinis ar institucinis ryšys yra negalimas, o svarbiausia yra praktinės nepriklausomybės egzistavimas ²¹. Kaip pavyzdys, iliustruojantis nepriklausomumo principo trūkumą, galėtų būti *Ramsahai ir kiti prieš Nyderlandus* byla, kurioje nagrinėjama situacija, kai pagrindiniai, susišaudymą, kuriame dalyvavo du pareigūnai, nagrinėjantys etapai, yra vadovaujami Amsterdamo policijos, kurių pajėgoms ir priklauso šie du, susišaudyme dalyvavę asmenys ²². Šiuo atveju Teismas nustatė, kad nepaisant to, jog tyrimas ir buvo vykdomas pagal Valstybinės baudžiamojo tyrimo tarnybos paliepiamą bei jai prižiūrint, vien tik nepriklausomos institucijos priežiūra nėra pakankama sąlyga norint pripažinti tyrimą, atliktą nepriklausomai ²³. Toks griežtas reguliavimas yra reikalingas norint užtikrinti objektyvų tyrimo nepriklausomumą bei visuomenės pripažinimą dėl tokio tyrimo teisėtumo. Be to, jau minėtas hierarchinis ir institucinis nepriklausomumas gali būti papildomas pasitikėjimo savo kompetencija reikalavimu, kuriuo siekiama, kad subjektas, atliekantis žmogaus teisių pažeidimo tyrimą nebūtų paveiktas vien tik valstybės atstovų, kaltinamų pažeidimo padarymu, pareiškimais ir pateiktomis ataskaitomis. Šiuo atveju būtų galima paminėti *Ergi prieš Turkiją* bylą, kurioje Teismas konstatavo, kad valdžios institucijos pažeidė pasitikėjimo savo kompetencija reikalavimą, kadangi atliekant tyrimą vadovavosi vien tik žandarmerijos pateiktomis ataskaitomis, nepriimdamos pareiškimų iš aukų giminaičių, kaimo gyventojų bei karinio personalo ²⁴. Taigi, Teismas įtvirtina reikalavimą, kad tyrime dalyvaujantys subjektai atliktų kritinį ir profesionalų visų įrodymų, nepriklausomai nuo šaltinių, vertinimą. Apibendrinant galima teigti, kad nepriklausomumo principas yra vienas esminių ir svarbiausių reikalavimų siekiant efektyvaus žmogaus teisių pažeidimo tyrimo. Nors kiekvienoje konkrečioje situacijoje nepriklausomumo sąvokos ribos gali kisti, bendrasis reikalavimas tyrimą atliekančiam subjektui būti nepriklausomam ir neturėti nei hierarchinių, nei institucinių ryšių su pažeidimo padarymu kaltinamu subjektu visais atvejais laikomas esminiu.

Antrasis, nešališkumo principas, kaip ir anksčiau aptartas nepriklausomumo principas, turi asmeninį aspektą, todėl tam tikrais atvejais gali būti sunku šiuos principus atskirti. Visgi reikia pripažinti, kad pagrindinis juos skiriantis požymis yra didesnis

²¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje *Kelly ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 30054/96.

²² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. gegužės 15 d. sprendimas byloje *Ramsahai ir kiti prieš Nyderlandus*, Nr. 52391/99.

²³ Ibid. Para. 194-196.

²⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. liepos 28 d. sprendimas byloje *Ergi prieš Turkiją*, Nr. 40/1993/435/514.

nešališkumo principo koncentravimasis į tyrimą atliekančio asmens vykdomas funkcijas. Nešališkumo principas siekia užtikrinti, kad tyrimas būtų vykdomas objektyviai ir neutraliai. Dėl to yra reikalaujama, kad tyrime dalyvaujančios šalys nebūtų asmeniškai suinteresuotos tyrimo baigtimi bei remtųsi nešališkumu priimant ir nagrinėjant pateiktus įrodymus. Ir nors Teismas ilgą laiką neįvardino nešališkumo principo kaip esminio, plečiant savo praktiką, galiausiai jis pripažino šio principo svarbą. Kaip pavyzdys galėtų būti *Kolevi prieš Bulgariją* byla, kurioje Teismas nustatė, jog asmuo, dėl kurio elgesio nukentėjusysis pateikė rimtus skundus, negali būti įtrauktas į pažeidimo tyrimo procedūrą, kadangi tai pažeidžia nešališkumo ir nepriklausomumo principą, įtvirtintą Konvencijoje²⁵. Enukidze ir *Girgvliani prieš Gruziją* byloje taip pat buvo pripažintas nešališkumo principo pažeidimas, kadangi, pasak Teismo, valdžios institucijos nekreipė dėmesio į pagrįstus pareiškėjo įtarimus dėl tam tikros priklausomybės tarp asmenų, palaikančių ryšius su vidaus reikalų ministro žmona ir tiesioginių nusikaltimo vykdytojų²⁶. Toks selektyvus valdžios institucijų požiūris, Teismo nuomone, yra nepriimtinas, kadangi norint, jog tyrimas būtų veiksmingas, jo išvados visada turi būti grindžiamos išsamia, objektyvia ir nešališka visų svarbių elementų analize²⁷.

Trečiasis reikalavimas valstybių vykdomam žmogaus teisių pažeidimo tyrimui yra adekvatumas. Šis principas yra susijęs su tyrimo atlikimo procedūromis ir mechanizmais bei reikalauja, jog tyrimas būtų atliekamas taip, jog visi pažeidimo aspektai būtų visiškai ištirti. Nėra svarbu, kokias konkrečiai procedūras vykdydys valstybės institucijos ir tai dažnai gali kisti priklausomai nuo visų pažeidimo aplinkybių, turimų įrodymų ir pan. Tačiau paprastai vykdomas tyrimas apima visų pirminių liudytojų apklausos procedūras, gerai žinomų teismo ekspertizės metodų panaudojimą bei, esant gyvybės atėmimo atvejui, autopsijos procedūros organizavimą, padedantį tiksliai nustatyti visus duomenis apie sužalojimą ir tikslią mirties priežastį. Adekvatumo reikalavimas geriausiai iliustruojamas *Ramsahai prieš Nyderlandus* byloje, kurioje nagrinėjama susišaudymo tarp nusikaltėlio ir policijos pareigūno situacija. Atlikęs tyrimą, prokuroras priėmė sprendimą, jog policijos pareigūnas negali būti kaltinamas dėl gyvybės atėmimo, kadangi buvo susidariusi savigynos situacija. Ir nors Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino, jog mirtinos jėgos panaudojimas buvo būtinas siekiant apsiginti, visgi, pasak Teismo, pažeidimo tyrimas buvo atliktas neadekvačiai, kadangi nebuvo vykdytos kai kurios teismo ekspertizės procedūros,

²⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. lapkričio 5 d. sprendimas byloje *Kolevi prieš Bulgariją*, Nr. 1108/02.

²⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. balandžio 26 d. sprendimas byloje *Enukidze ir Girgvliani prieš Gruziją*, Nr. 25091/07.

²⁷ *Ibid.* Para 266.

kurios paprastai atliekamos, kai gyvybė atimama vykstant susišaudymui, kaip pavyzdžiui, nebuvo atliktas pareigūnų, dalyvavusių įvykyje, rankų ištyrimas, trūko informacijos apie naudotus ginklus ir kitą amuniciją, nebuvo adekvačių nuotraukų, aiškiai iliustruojančių patirtus sužalojimus, nebuvo tinkamos įvykio rekonstrukcijos, o taip pat tai, kad įvykyje dalyvavę policininkai buvo apklausti tik praėjus beveik trimis dienoms nuo įvykio, patvirtina faktą, jog buvo pažeistas reikalavimas laikyti įvykyje dalyvavusius asmenis atskirai iki jų apklausos²⁸. Visgi, atskiras nuomones paskelbę teisėjai buvo linkę abejoti tokiu Teismo sprendimu, grįsdami savo teiginį argumentais, kad anksčiau paminėtos teismo ekspertizės procedūros daugelyje situacijų yra neišvengiamos, tačiau abejotina ar jos reikalingos šiuo atveju ir ar jų neatlikimas iš tiesų pažeidžia adekvatumo principą. Taigi, iš to galime daryti išvadą, kad adekvatumo principas yra priklausomas nuo pažeidimo ir visų jo aplinkybių. Vienu atveju jis gali įtvirtinti griežtesnius, kitu atveju šiek tiek švelnesnius reikalavimus. Tačiau tai nepaneigia fakto, kad adekvatumas yra būtinas kriterijus siekiant efektyvaus ir išsamaus žmogaus teisių pažeidimo tyrimo.

Ketvirtasis, operatyvumo, arba kitaip protingo procedūros vykdymo termino principas reikalauja valstybes pradėti tyrimą kaip galima greičiau po įvykusio pažeidimo ir vengti nepagrįstų atidėliojimų. Tiriant žmogaus teisių pažeidimus, laiko faktorius yra ypač svarbus, kadangi jis daro įtaką galimybei surinkti ir išsaugoti reikšmingus įrodymus, kurie dėl laiko tėkmės gali pakisti, o tai pat gali būti sunkiau surasti liudytojus, tam tikri jų atsiminimai išsitrinti. Greita reakcija renkant įrodymus yra ir papildomas adekvatumo principo aspektas. Be to, tyrimo įvykdymas per protingą laiką, padeda išlaikyti visuomenės pasitikėjimą valdžios institucijomis bei užkirsti kelią bet kokiam susitarimui dėl neteisėtų veiksmų²⁹. Operatyvumo principo pažeidimas buvo nustatytas *Taş prieš Turkiją* byloje, kurioje tyrimas nebuvo pradėtas net ir praėjus dvejiems metams po to, kai pareiškėjas išreiškė savo baimę, kad jo sūnus buvo nužudytas sulaikymo laikotarpiu. Be to, valdžioms institucijoms nepakanka vien tik greito tyrimo pradėjimo. Joms taip pat kyla reikalavimas ryžtingai tęsti jau pradėtą tyrimą ir vengti nepagrįsto delsimo³⁰. Operatyvumo principas taip pat buvo pažeistas ir *Yasa prieš Turkiją* byloje, kurioje nepaisant to, jog policija pradėjo įvykdyti ginkluoto užpuolimo tyrimą, kuriame nukentėjo pareiškėjas ir dėl kurio mirė pareiškėjo dėdė, ta pačią dieną, toks tyrimas neatitiko operatyvumo reikalavimo, kadangi jis nutrūko atitinkamai po penkių ir septynių dienų, nenustačius atsakingų asmenų

²⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. gegužės 15 d. sprendimas byloje *Ramsahai ir kiti prieš Nyderlandus*, Nr. 52391/99.

²⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. rugpjūčio 4 d. sprendimas byloje *Hugh Jordan prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 24746/94.

³⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. lapkričio 14 d. sprendimas byloje *Taş prieš Turkiją*, Nr. 24396/94.

bei apskritai jų neidentifikavus³¹. Be to, valdžios institucijos niekada negali naudotis per dideliu darbo krūviu, kaip argumentu, pateisinančiu operatyvumo principo nesilaikymą. Pavyzdžiui, byloje *Mahmut Kaya prieš Turkiją*, Turkijos teisėjas bandė pasiteisinti savo neoperatyvumą, tuo, jog tuo pačiu metu turėjo dar 500 kitų tyrimų. Tačiau Europos žmogaus teisių teismas nurodė, kad valdžios institucijoms yra privaloma aktyviai ir tinkamai reaguoti tais atvejais, kai yra itin rimtų kaltinimų dėl netinkamo saugumo pareigūnų elgesio ir dėl to kilusios žalos³². Valstybės, siekdamos užtikrinti greitą ir išsamų tyrimą, turėtų padidinti arba perskirstyti tyrimo išteklius. Tačiau reikia pripažinti, kad operatyvumo principas nėra absoliutus ir delsimas, tam tikrais atvejais, gali būti pateisinamas. Kaip pavyzdys galėtų būti byla *Paul ir Audrey prieš Didžiąją Britaniją*, kurioje sprendimas pradėti tyrimą buvo priimtas praėjus aštuoniems mėnesiams po aukos mirties, o pats tyrimas pradėtas tik praėjus dešimčiai mėnesių. Tuo tarpu galutinė tyrimo ataskaita buvo pateikta po maždaug dviejų metų nuo tyrimo pradžios ir iš viso po trijų su puse metų nuo aukos mirties. Tačiau net ir nepaisant tokių ilgų tyrimo terminų, Teismas priėmė sprendimą, kad valdžios institucijos veikė pakankamai greitai ir operatyvumo principas nebuvo pažeistas, o ilgi tyrimo terminai buvo nulemti jo sudėtingumu, didelio skaičiaus liudytojų bei plataus rato viešųjų paslaugų³³. Taigi, operatyvumo principas yra ypatingai svarbus reikalavimas, padedantis tiksliai ištirti pažeidimo aplinkybes, laiku nustatyti pažeidimo vykdytojus ir tinkamai atlyginti aukų patirtą žalą.

Galiausiai, paskutinis reikalavimas siekiant efektyvaus ir išsamaus tyrimo yra skaidrumas. Šis reikalavimas pabrėžia atvirumo, bendradarbiavimo ir atskaitomybės būtinumą visame tyrimo vykdymo procese. Be to, skaidrumas padeda užtikrinti visuomenės pasitikėjimą visa teisine sistema ir atskaitomybę, egzistuojančią ne tik teoriškai, bet ir praktiškai. Patį skaidrumo principą sudaro du aspektai: visų pirma, kyla pareiga į tyrimą įtraukti artimuosius aukos giminaičius. Pavyzdžiui, *Güleç prieš Turkiją* byloje Teismas sukritikavo atliktą tyrimą, kadangi teismas neįtraukė pareiškėjo į procesą, vykstantį dėl jo sūnaus mirties ir taip užkirto kelią pareiškėjui galimybę dalyvauti bei būti informuotam apie esminius sprendimus³⁴. Tačiau, svarbu paminėti, kad skaidrumo principo laikymosi pobūdis ir laipsnis priklauso nuo kiekvieno konkretaus atvejo. Paprastai laikoma, kad bent jau giminaičių dalyvavimas procedūroje yra pakankamas,

³¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. rugsėjo 2 d. sprendimas byloje *Yasa prieš Turkiją*, Nr. 22495/93.

³² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2000 m. kovo 28 d. sprendimas byloje *Mahmut Kaya prieš Turkiją*, Nr. 22535/93.

³³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Paul ir Audrey Edwards prieš Didžiąją Britaniją* Nr. 46477/99.

³⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. liepos 27 d. sprendimas byloje *Güleç prieš Turkiją*, Nr.54/1997/838/1044.

nepažeidžiantis skaidrumo bei teisėtų asmenų interesų. Pasak Europos Žmogaus Teisių Teismo, toks dalyvavimas apima ne tik teisę gauti informaciją apie esminius tyrimo įvykius, bet ir galimybę dalyvauti procese liudytojais, susipažinti su tam tikromis bylos dalimis ar aktualiais dokumentais³⁵. Antrasis skaidrumo principo aspektas yra susijęs su tyrimo visuomenine kontrole ir tyrimo rezultatais, kurie užtikrintų patikimumą ir visuomenės pasitikėjimą visa tiriamąja procedūra. Tačiau visuomeninės kontrolės elementas turi ribas. *Shanaghan prieš Didžiąją Britaniją* byloje Teismas išaiškino, kad negali būti atskleidžiamos tyrimo ataskaitos ir kita medžiaga, kai tau susiję su itin jautriais klausimais, galinčiais pakenkti privatiems asmenims arba kitiems tyrimams³⁶. Taigi, skaidrumo principas yra reikalingas siekiant visuomenės pasitikėjimo visa teisine sistema bei valstybės atliekamais veiksmais. Tačiau nederėtų pamiršti, jog visos informacijos atskleidimas visuomenei negali būti suvokiamas kaip savaime suprantamas reikalavimas ir gali būti ribojimas, kai tyrimas susijęs su labiausiai Konvencijos saugomais gėriais.

Apibendrinant galima teigti, jog nepaisant to, kad procesinė pareiga nėra tiesiogiai įtvirtinta Konvencijos tekste, jos egzistavimas grindžiamas aiškinant Konvencijos 1 straipsnyje įtvirtiną bendrą pareigą saugoti žmogaus teises, kartu su pamatinės visuomenės vertybes įtvirtinančiais, 2, 3 bei 5 Konvencijos straipsniais. Be to, nors Teismas nėra įtvirtinęs vieningos pažeidimo tyrimo procedūros, yra priimta manyti, kad toks tyrimas privalo atitikti nepriklausomumo, nešališkumo, adekvatumo, operatyvumo bei skaidrumo principus.

³⁵ MURDOCH JIM. *The Right to life under the European Convention on Human Rights. Interights Manual for Lawyers*. 2011, p.49.

³⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje *Shanaghan prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 37715/97.

2. Procesinė pareiga pagal atskirus Konvencijos straipsnius

Kaip jau minėta anksčiau, Konvencijoje procesinės pozityvios pareigos nėra tiesiogiai įtvirtintos, o jų egzistavimas grindžiamas remiantis pamatinėmis visuomenės vertybėmis, kaip pavyzdžiui, teise į gyvybę (2 straipsnis), kankinimo uždraudimu (3 straipsnis) bei teise į laisvę (5 straipsnis). Toks procesinių pareigų egzistavimo pagrindimas, gali būti aiškinamas šių vertybių išskirtinia svarba ir būtinybe ypač atidžiai ištirti šių Konvencijos straipsnių pažeidimus. Tik užtikrinus šias teises ir tinkamą jų įgyvendimą galima kalbėti apie demokratišką ir teisinę valstybę, galinčią vykdyti teisingumą visuomenėje. Taigi, dėl itin didelės minėtų Konvencijos straipsnių reikšmės kalbant apie procesines pareigas bei jų taikymą, toliau magistriniame darbe bus aptariamas procesinės valstybių pareigos atlikti išsamų žmogaus teisių pažeidimo tyrimą pasireiškimas Konvencijos 2, 3 bei 5 straipsniuose.

2.1. Valstybių pareiga tirti gyvybės atėmimą pagal Konvencijos 2 straipsnį

2 Konvencijos straipsnyje įtvirtinta:

„ 1. Kiekvieno asmens teisę į gyvybę saugo įstatymas. Negalima tyčia atimti niekieno gyvybės, išskyrus vykdant teismo nuosprendį dėl nusikaltimo, už kurį tokią bausmę nustato įstatymas.

2. Gyvybės atėmimas nėra laikomas šio straipsnio pažeidimu, jeigu tai padaroma nepanaudojant daugiau jėgos, negu neišvengiamai būtina:

- a) ginant kiekvieną asmenį nuo neteisėto smurto;
- b) teisėtai suimant arba sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti;
- c) pagal įstatymą malšinant riaušes ar sukilimą³⁷.

Teisė į gyvybę yra pirmoji Konvencijos garantuojama teisė ir, be jokių abejonių, pati svarbiausia žmogaus teisė apskritai. Ypač didelį šios teisės reikšmingumą lemia ir tai, jog Konvencijos 2 straipsnis yra laikomas vienu iš nedaugelio, nuo kurio įtvirtintų įsipareigojimų negalima nukrypti net ir esant karo ar kitos nepaprastosios situacijos atveju³⁸. Kalbant apie šio straipsnio sudėtį, svarbu paminėti, jog 2 Konvencijos straipsnis susideda iš dviejų aspektų: iš jau aptartos, pozityvios pareigos, imtis aktyvių veiksmų (šiuo atveju saugoti gyvybę), bei negatyvios pareigos, kuria reikalaujama susilaikyti nuo

³⁷ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 straipsnis. 1950 m. lapkričio 4 d. Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

³⁸ Ibid. 15 straipsnio 2 dalis.

veikimo, t.y. nuo neteisėto gyvybės atėmimo. Be to, šis straipsnis apima tiek tyčinius, tiek netyčinius gyvybės atėmimus. Antroji šio Konvencijos straipsnio dalis numato atvejus, kada gyvybės atėmimo atvejis galėtų būti pripažįstamas teisėtu. Konkrečiai, tai situacijos, kai jėgos panaudojimas neišvengiamas ir naudojamas savigynai ar kito asmens gynimui nuo neteisėto smurto, siekiant teisėto suėmimo ar trukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pasprukti bei malšinant riaušes ar sukilimą³⁹. Tačiau tokiais atvejais, mirtinos jėgos panaudojimas turi griežtai atitikti proporcingumo reikalavimus. Proporciumas, šiuo atveju, suprantamas kaip reikalavimas prieš naudojant jėgą apgalvoti siekiamą tikslą, pavojaus gyvybei galimybę ir riziką, kurią gali sukelti gyvybės atėmimas.

Kalbant apie procesinę pareigą, svarbu paminėti, kad procesinės pareigos, susijusios su teise į gyvybę, egzistavimas buvo pripažintas tik prieš kelis dešimtmečius. Pareigos atlikti tyrimą buvimas 2 straipsnio sudėtyje pirmą kartą buvo patvirtintas Europos Žmogaus Teisių Teismo byloje *Mccan ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, kurioje nustatyta, kad šalia materialinės pareigos valstybėms kyla ir procesinė pareiga tirti bei išaiškinti už gyvybės atėmimą atsakingus asmenis⁴⁰. Teismas nurodė, jog 2 straipsnyje įtvirtintos pagrindinės visos Konvencijos nuostatos, nuo kurių, net ir remiantis 15 straipsniu, negalima nukrypti. Kartu su kankinimo uždraudimu, Konvencijos 2 straipsnis įtvirtina pagrindines demokratinės visuomenės vertybes ir būtent dėl šios priežasties, 2 straipsnio nuostatos turi būti vertinamos bei aiškinamos itin griežtai⁴¹. Be to, procesinės pareigos egzistavimą galima pagrįsti ne tik remiantis Teismo praktika, bet ir sistemiškai aiškinant pačią Konvenciją. Kaip jau minėta, Konvencijos 2 straipsnis įtvirtina bendrąją pozityvią pareigą imtis būtinų veiksmų, kad būtų apsaugota asmens gyvybė. Tačiau aiškinant šią nuostatą kartu su bendrą reikalavimą - saugoti žmogaus teises - įtvirtinančiu Konvencijos 1 straipniu, galima daryti išvadą, kad 2 straipsnis tuo pačiu įtvirtina ir procesinę valstybių pareigą tirti mirties atvejus, už kuriuos atsakingais laikomi valstybės pareigūnai, privatūs asmenys ar nežinomi asmenys⁴². Ši pareiga taikoma visiems mirties atvejais, išskyrus mirtį dėl natūralių priežasčių. Visgi, svarbiausia yra tikslas, kurio siekiama tiriant bet kokius gyvybės atėmimo atvejus. Šis tikslas apibūdinamas kaip reikalavimas užtikrinti veiksmingą vidaus teisės aktų, saugančių teisę į gyvybę, įgyvendinimą bei garantuoti atsakingų už pažeidimą asmenų atskaitomybę. Valdžios institucijos privalo inicijuoti tyrimą iškart, kai

³⁹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 straipsnio 2 dalis. 1950 m. lapkričio 4 d. Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

⁴⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1995 m. rugsėjo 27 d. sprendimas byloje *McCann ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 18984/91.

⁴¹ Ibid. para 147.

⁴² HARRIS, O'BOYLE AND WARBRICK. *Law of European Convention on Human Rights*. Oxford University Press, Second edition, 2009, p. 48.

tik užfiksuojamas pažeidimas. Tokiu atveju nėra reikalaujama laukti oficialaus skundo pateikimo, ar konkrečios tyrimo procedūros pasiūlymo. Be to, valdžios institucijos negali būti atleidžiamos nuo šios pareigos atlikimo net ir esant sudėtingoms sąlygoms ar nepaprastos valstybės padėties atveju.

Taigi, nors Teismas savo praktikoje yra nurodęs, jog pareiga atlikti tyrimą kyla bet kokių gyvybės atėmimu atveju (išskyrus natūralią mirtį), siekiant atskleisti situacijų, kuomet valstybėms atsiranda pareiga ištirti žmogaus teisių pažeidimus, įvairovę, išskiriamos trys, dažniausiai pasitaikančios situacijos:

1. Atvejai, kuomet gyvybė atimama dėl valstybės atstovų ar agentų panaudotos mirtinos jėgos;
2. Atvejai, kai konstatuojamas preventyvios pareigos pažeidimas;
3. Atvejai, susiję su įtartinomis gyvybės atėmimo aplinkybėmis.

Visų pirma, tai atvejai kuomet gyvybė atimama dėl valstybės atstovų ar agentų panaudotos mirtinos jėgos. Būtent šis atvejis ir buvo numatytas jau ne kartą minėtoje *McCann prieš Didžiąją Britaniją* byloje. Šis sprendimas apribojo procesinės pareigos atsiradimą tik tais atvejais, kai asmens mirtis buvo sąlygota valstybės agento ar privataus asmens, veikusio valstybės žinioje, panaudotos jėgos. Visgi tenka konstatuoti, jog net ir pripažinus procesinės pareigos egzistavimą, jos taikymas buvo pakankamai santykinis. Ši siaurą požiūrį puikiai iliustruoja *Kurt prieš Turkiją* byla, kurioje Teismas nebuvo linkęs konstatuoti Konvencijos 2 straipsnio pažeidimo, net ir esant akivaizdžiam procesinės pareigos nevykdymui dėl pareiškėjo sūnaus dingimo sulaikymo metu. Teismas nurodė, jog norint patvirtinti procesinės pareigos atsiradimą, yra būtina kruopščiai išnagrinėti ar iš tiesų egzistuoja konkretūs įrodymai, aiškiai parodantys, kad pareiškėjo sūnaus mirtis iš tiesų buvo sąlygota valdžios institucijų ar jos atstovų veiksmy ⁴³. Kadangi, šiuo atveju, pareiškėjo sūnus dingo jo sulaikymo metu ir nėra konkrečių įrodymų, jog dingimas reiškė jo mirtį suėmimo įstaigoje, Teismas nepripažino Konvencijos 2 straipsnio pažeidimo bei procesinės pareigos atsiradimo. Tačiau laikui bėgant, šio požiūrio buvo atsisakyta ir vėlesnėje savo praktikoje EŽTT ne kartą paminėjo, jog tiesioginės valstybės atsakomybės už asmens gyvybės atėmimą nebuvimas, nepaneigia procesinės pareigos, kylančios iš Konvencijos 2 straipsnio, taikymo. Toks platesnis Teismo požiūris pirmą kartą buvo paminėtas byloje *Ergi prieš Turkiją*, kurioje Teismas tyrė netyčinį pareiškėjo sesers nužudymą suplanuoto ginkluoto užpuolimo metu. Tas faktas, kad auka buvo nužudyta susidūrimo tarp kurdų ginkluotųjų ir valstybės saugumo pajėgų metu, lėmė sunkumus

⁴³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. kovo 15 d. sprendimas byloje *Kurt prieš Turkiją*, Nr. 24276/96.

Teismui nustatyti, ar auka buvo nužudyta ginkluotųjų pajėgų, ar valstybės agentų. Dėl šios priežasties, EŽTT pateikė išaiškinimą, jog procesinės pareigos atsiradimas neapsiriboja tik tais atvejais, kuomet buvo aiškiai nustatyta, kad gyvybės atėmimas buvo įvykdytas valstybės atstovų. Užtenka vien tik bendro žinojimo apie galimą valstybės atstovų atsakomybę, kad valstybei kiltų procesinė pareiga ištirti visas, su gyvybės atėmimu susijusias, aplinkybes⁴⁴. Be to, nėra svarbu, ar oficialų skundą dėl nužudymo tyrimo institucijai pateikė mirusiojo šeimos nariai, ar kiti asmenys⁴⁵. *Cyprus prieš Turkiją* byloje buvo aprašyta ir kita situacija, kuomet valstybei kyla pareiga tirti. Teismas išsakė savo nuomonę, kad tokia pareiga atsiranda ir tais atvejais, kai įrodoma aplinkybė, jog asmuo, paskutinį kartą buvo matytas sulaikymo metu (sulaikymą vykdė valstybės įpareigoti asmenys) bei egzistavo asmens gyvybei pavojingos aplinkybės⁴⁶.

Antrasis atvejis, atskleidžiantis procesinės pareigos taikymo įvairovę, tai situacijos, kuomet konstatuojamas preventyvios pareigos (*pareigos užkirsti kelią*) pažeidimas. Jau anksčiau darbe minėta, jog plėtodamas savo praktiką, Teismas palaiko nuomonę, jog norint konstatuoti valstybei kylančią procesinę pareigą nėra būtina nustatyti tiesioginį jos atstovų dalyvavimą gyvybės atėmime. Tačiau tam tikrais atvejais, siekiant pagrįsti procesinės pareigos atsiradimą, yra reikalinga nustatyti tam tikrą ryšį tarp valdžios institucijų ir pačio įvykio. Toks ryšys yra nustatomas taikant prielaidą, ar valdžios institucijoms kilo pareiga užkirsti kelią pavojui, galinčiam padaryti žalą žmogaus gyvybei. Tokia prevencinė pareiga valstybei kyla dviem atvejais: kai ji faktiškai žinojo apie neišvengiamą pavojų žmogaus gyvybei arba kai tokia pareiga kilo dėl faktiškai susiklosčiusių aplinkybių. Faktiškas žinojimas, šiuo atveju, reiškia, kad valstybės aiškiai žinojo arba turėjo žinoti apie pavojų asmens gyvybei, tačiau nesiėmė reikalingų veiksmų tam pavojui pašalinti⁴⁷. Būtent reikalavimas imtis reikalingų veiksmų buvo pažeistas *Oneryildiz prieš Turkiją* byloje. Šiuo atveju nagrinėjama situacija, kai dėl sprogimo komunalinių atliekų sąvartyne, buvo atimta 39 asmenų gyvybės. Teismas pasisakė, kad nepaisant pateiktos ataskaitos, kurioje paminėta didelė sprogimo tikimybė, valdžios institucijos ir toliau leido šiam sąvartynui veikti, taip pažeisdamos nustatytą sveikatos ir apsaugos teisinį reguliavimą bei sukurdamos avarinės situacijos pavojų⁴⁸. Toks pareigos užkirsti kelią, faktiškai žinant apie gresiantį pavojų,

⁴⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. liepos 28 d. sprendimas byloje *Ergi prieš Turkiją*, Nr. 40/1993/435/514.

⁴⁵ Ibid. Para. 82.

⁴⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 10 d. sprendimas byloje *Kipras prieš Turkiją*, Nr. 25781/94.

⁴⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. spalio 29 d. sprendimas byloje *Osman prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 87/1997/871/1083.

⁴⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. birželio 18 d. sprendimas byloje *Oneryildiz prieš Turkiją*, Nr. 48939/99.

nevykdymas ir lėmė procesinės pareigos atsiradimą. Tuo tarpu, prevencinė pareiga dėl faktiškai susiklosčiusių aplinkybių minima byloje *Paul ir Audrey prieš Didžiąją*. Ši byla susijusi su pareiškėjo sūnaus nužudymu, kuris buvo įvykdytas kalnimo įstaigoje, kuomet pareiškėjo sūnų užpuolė toje pačioje kameroje laikomas, psichiškai nesveikas kalinys. Turint omenyje faktą, kad ne visais atvejais, kuomet kyla pavojus asmens gyvybei, valstybė turi imtis veiksmų užkertančių kelią kilusiai grėsmei, Teismas nurodė, kad visgi šiuo atveju tokia pareiga kilo. Teismas išaiškino, jog kaliniai laikomi ypač pažeidžiama asmenų grupe ir dėl to valstybės institucijoms kyla pareiga apsaugoti juos nuo pavojaus⁴⁹. Taigi, galima daryti išvadą, jog tuo atveju, kai valdžios institucijos gyvybės atėmimu metu buvo atsakingos už aukos apsaugą, laikoma kad valstybei kilo procesinė pareiga, jeigu tokia apsauga nebuvo suteikta.

Ir galiausiai, trečiasis atvejis, lemiantis procesinės pareigos atsiradimą, yra situacijos susijusios su įtartina mirtimi. Toks gyvybės atėmimas suvokiamas kaip įvykdytas privataus asmens, esant įtartinoms aplinkybėms. Kaip pavyzdys galėtų būti byla *Menson ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, kurioje Teismas tyrė juodaodžio asmens mirtį sukeltą baltaodžių jaunuolių. Nors šiuo atveju, valstybė nebuvo kalta dėl šios mirties sukėlimo ir nežinojo ar neturėjo žinoti apie galimą pavojų aukos gyvybei bei nesėmė reikiamų veiksmų jai apsaugoti, pareiga atliktą išsamų pažeidimo tyrimą, visgi, kilo. Tokį sprendimą EŽTT argumentavo tuo, kad tais atvejais, kai yra pagrindas manyti, jog asmuo mirė įtartinomis aplinkybėmis, iš Konvencijos kylanti bendroji pareiga saugoti žmogaus teises, netiesiogiai įpareigoja valstybes įtvirtinti tam tikros formos oficialaus tyrimo galimybę, padedančio nustatyti sužalojimo priežastis, identifikuoti atsakingus asmenis bei numatyti jiems atitinkamas bausmes⁵⁰.

Valstybės procesinės pareigos pagal Konvencijos 2 straipsnį vykdymo problematiką patvirtina ir naujesnė EŽTT praktika. Viena žinomiausių bylų, tai *Rantsev prieš Kiprą ir Rusiją*. Šioje byloje buvo ne tik įtvirtintas „šiuolaikinės vergovės“ apibrėžimas, bet tuo pačiu spręstas klausimas dėl Rusijos ir Kipro procesinės pareigos tirti pareiškėjo dukters mirtį pažeidimas⁵¹. Nikolay Rantsev kaltino Kiprą tinkamai neištyrus aplinkybių, susijusių su jo dukros mirtimi bei nesuteikus tinkamos apsaugos jai esant gyvai. Taip pat jis teigė, kad Kipro teisinė sistema veikia netinkamai, kadangi nebuvo išaiškinti ir nubausti asmenys seksualiai išnaudoję jo dukrą ir galiausiai privedę ją prie mirties. Šioje

⁴⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Paul ir Audrey Edwards prieš Didžiąją Britaniją* Nr. 46477/99.

⁵⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2003 m. gegužės 6 d. sprendimas byloje *Menson ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 47916/99.

⁵¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. sausio 7 d. sprendimas byloje *Rantsev prieš Kiprą ir Turkiją*, Nr. 25965/04.

byloje Teismas priėmė sprendimą, jog Kipras ne tik nesugebėjo apsaugoti pareiškėjo dukters nuo seksualinio išnaudojimo, bet ir pažeidė pareigą ištirti jos mirties aplinkybes. Be to, buvo pripažinta ir Rusijos atsakomybė dėl neįvykdytos procesinės pareigos ištirti pareiškėjo dukros pardavimo iš Rusijos į Kiprą aplinkybes. Valstybė buvo pripažinta pažeidusi procesinę pareigą ir 2014 metų byloje *Jaloud prieš Nyderlandus*. Šioje byloje nagrinėjama situacija dėl Irako piliečio mirties, sąlygotos Nyderlandų karališkųjų karinių pajėgų veiksmų⁵². Dėl šios priežasties Nyderlandai pradėjo tyrimą, kurio metu buvo konfiskuoti ginklai, apklausti karinio personalo darbuotojai, atlikta nušauto asmens kūno autopsija ir priimtas sprendimas, jog Nyderlandų kareiviai naudojosi savigyna, klaidingai sureagavus į pasigirdusius šaudymo garsus. Be to, nebuvo nustatyta kas tiksliai pašovė pareiškėjo sūnų ir, pasak Nyderlandų valdžios institucijų, galimai tai buvo padaryta Irako kareivių. Reaguodamas į tokius išaiškinimus, pareiškėjas kreipėsi į EŽTT, kuris, išnagrinėjęs skundą, pripažino Nyderlandus pažeidus procesinę pareigą pagal Konvencijos 2 straipsnį. Teismas nustatė, kad nepaisant to, jog tyrimo metu buvo nustatytas savigynos atvejis, nebuvo vertinamas panaudotos jėgos proporcingumas, būtinumas. Be to, buvo nustatyta, kad Nyderlandų karališkųjų karinių pajėgų leitenantas buvo apklaustas tik praėjus šešioms valandoms po įvykio, o mirusio asmens autopsija buvo vykdoma nesant nei vieno kvalifikuoto Nyderlandų pareigūno. Galiausiai Teismas pripažino, kad nors tyrimas buvo vykdomas sunkiomis sąlygomis ir kitoje valstybėje, tai nepateisina atlikto tyrimo neefektyvumo ir todėl pripažįstama neatitinkančiu Konvencijos 2 straipsnio⁵³. Ypač dažni procesinės pareigos pagal Konvencijos 2 straipsnį pažeidimai pripažįstami bylose, susijusiose su konfliktais tarp Rusijos ir jos kontroliuojamų teritorijų. Kaip pavyzdžiai galėtų būti bylos *Malika Yusupova ir kiti prieš Rusiją*, *Makayeva prieš Rusiją*, *Dzhabrailov ir kiti prieš Rusiją*, *Turluyeva ir Khamidova prieš Rusiją* ir pan., kurios susiję su rusų-čečėnų konfliktu. Visose šiose bylose Teismas pripažino Rusiją nevykdant procesinės pareigos tirti jos kontroliuojamose teritorijose įvykusius asmenų dingimus ir jų mirtį bei tokiais veiksmais pažeidus Konvencijoje įtvirtintas žmogaus teises⁵⁴. Taigi, nauja EŽTT praktika tik patvirtina faktą, jog procesinės pareigos pagal Konvencijos 2 straipsnį nevykdymas lemia dažną žmogaus teisių pažeidimų atsiradimą.

⁵² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2014 m. lapkričio 20 d. sprendimas byloje *Jaloud prieš Nyderlandus*, Nr. 47708/08.

⁵³ Ibid. Para. 228.

⁵⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2015 m. sausio 15 d. sprendimas byloje *Malika Yusupova ir kiti prieš Rusiją*, No. 14705/09, No. 4386/10, No. 67305/10, No. 6886/10, No. 70695/10; 2014 m. rugsėjo 18 d. sprendimas byloje *Makayeva prieš Rusiją*, No. 37287/09; 2014 m. vasario 27 d. sprendimas byloje *Dzhabrailov ir kiti prieš Rusiją*, No. 8620/09, No. 11674/09, No. 16488/09, No. 21133/09, No. 36354/09, No. 47770/09, No. 54728/09, No. 25511/10, No. 32791/10; 2009 m. gegužės 14 d. sprendimas byloje *Turluyeva ir Khamidova prieš Rusiją*, No. 12417/05.

Vis dėlto, nepaisant to, jog paprastai procesinės pareigos tirti žmogaus teisių pažeidimus vykdytas pagal Konvencijos 2 straipsnį yra siejamas su baudžiamuoju persekiojimu, tam tikrais atvejais yra pakankamas ir civilinės žalos atlyginimas. Vienas geriausių tokios situacijos pavyzdžių galėtų būti byla *Mardosai prieš Lietuvą*. Šioje byloje buvo skundžiamas netinkamas pareiškėjų dukros mirties aplinkybių ištyrimas baudžiamajame byloje, kurioje buvo nagrinėjami kaltinimai, pareikšti akušerei-ginekologei, priėmusiai pareiškėjos gimdymą. Pareiškėjai peticijoje nurodė, jog ikiteisminis tyrimas buvo net kelis kartus nutraukiamas, vėliau atnaujinamas, o galiausiai baudžiamasis procesas buvo nutrauktas suėjus senaties terminui. Išnagrinėjęs pateiktus argumentus, Teismas nurodė, jog Konvencijos 2 straipsnis valstybes įpareigoja imtis tinkamų priemonių apsaugoti jos jurisdikcijoje esančių asmenų gyvybes, todėl pozityvios pareigos reikalauja numatyti teisinį reguliavimą, pagal kurį gydymo įstaigos, viešos ar privačios, būtų įpareigos imtis tinkamų priemonių savo pacientų gyvybėms apsaugoti⁵⁵. Šios pozityvios pareigos taip pat reikalauja valstybes užtikrinti, kad pacientų mirties priežastys būtų veiksmingai nustatytos ir kalti asmenys būtų patraukiami atsakomybėn. Taigi, šios pareigos reikalauja ne rezultato, bet imtis tinkamų priemonių. Šiuo atveju svarbu paminėti, kad Teismas yra nurodęs, jog Konvencija nesuteikia teisės patraukti asmenis būtent baudžiamajon atsakomybėn, o specifinėje medicininio aplaidumo srityje procesinės pareigos gali būti įvykdomos, jei valstybės teisės sistema numato galimybę aukoms pasinaudoti civilinėmis teisinės gynybos priemonėmis atskirai, arba kartu su baudžiamosiomis priemonėmis. Ir nors minėtoje byloje Teismas pripažino baudžiamajame proceso neveiksmingumą Konvencijos 2 straipsnio požiūriu, tuo pačiu buvo patvirtinta, kad pareiškėjų dukra mirė ne dėl tyčinių veiksmų ir todėl, dėl galimo medicininio aplaidumo, Konvencijos požiūriu teisės į gyvybę procesinė apsauga galėjo būti užtikrinama nebūtinai vien tik įgyvendinant baudžiamąsias priemones, ją galėjo užtikrinti ir medikų civilinė atsakomybė⁵⁶. Galimybė pasinaudoti civilinės teisės priemonėmis nagrinėjama ir dar vienoje byloje prieš Lietuvą⁵⁷. Šioje byloje EŽTT taip pat nepripažino procesinės pareigos tirti pažeidimo, teigdamas, jog nebuvo nustatyta pareigūnų nepateisinamo delsimo tirti pareiškėjos nuskendusio sūnaus mirties aplinkybes, be to, buvo atsižvelgta į bylos sudėtingumą ir pačios pareiškėjos bei jos sutuoktinio elgesį teikiant skundus. EŽTT nurodė, jog sprendimas buvo pradėtas operatyviai, atlikti visi būtini veiksmai, įvertintos hipotezės,

⁵⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. liepos 11 d. sprendimas byloje *Mardosai prieš Lietuvą*, Nr. 42434/15.

⁵⁶ *Ibid.* Para 57-63.

⁵⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje *Sadauskienė prieš Lietuvą*, No. 1974/03.

net ir gavus eksperto analizę, jog mirtis nebuvo smurtinė. Galiausia Teismas, nurodė, kad tyrimo trukmė neužkirto kelio pareiškėjai reikalauti kompensacijos civilinio proceso tvarka⁵⁸. Taigi, trumpai aptarus šias bylas ir jose įtvirtintus Europos Žmogaus Teisių Teismo išaiškinimus galima teigti, jog nebūtų tikslu procesinę pareigą tirti žmogaus teisių pažeidimus sieti vien su baudžiamojo persekiojimo vykdymu, o tam tikrais atvejais yra pakankamas ir civilinių procedūrų atlikimas.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, jog ypatinga 2 Konvencijos straipsnio svarba akcentuojama ne tik nustatant draudimą tokią teisę varžyti, bet ir pabrėžiama daugelyje Teismo sprendimų. Vienas iš jų, prieš keletą dešimtmečių, patvirtino ir procesinės pareigos egzistavimą, kuri ne tik sustiprino teisės į gyvybę apsaugą, bet ir nustatė griežtus reikalavimus valstybių atliekamam žmogaus teisių pažeidimo tyrimui. Nepriklausomai nuo to, ar gyvybė atimta dėl valstybės pareigūnų veiksmų, ar dėl pažeistos pareigos imtis veiksmų, užkertančių kelią gyvybės atėmimui, ar dėl įtartinų mirties aplinkybių, visais atvejais, valstybė yra įpareigota pradėti išsamų ir efektyvų pažeidimo tyrimą, kuris leistų išsiaiškinti įvykio aplinkybes, identifikuoti atsakingus asmenis ir nustatyti jiems kylančią atsakomybę.

2.2. Procesinė pareiga tirti kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį pagal Konvencijos 3 straipsnį

Konvencijos 3 straipsnis teigia, jog:

„Niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti žiauriai, nežmoniškai ar žeminant jo orumą elgiamasi, ar jis baudžiamas.“⁵⁹

Kaip jau minėta anksčiau, šis straipsnis, su jau aptartu 2 straipsniu, įtvirtina pačias svarbiausias ir pamatines visuomenines vertybes. Šiame straipsnyje įtvirtintos teisės yra absoliučios ir negali būti suvaržytos esant net karo ar kitos nepaprastosios padėties atveju. Be to, priešingai nei dauguma kitų Konvencijos straipsnių, 3 straipsnis yra suformuluotas itin kategoriškai. Tai reiškia, kad kankinimas, remiantis Konvencijoje įtvirtinta jo samprata, negali būti pateisinamas net ir dideliu viešojo intereso poreikiu. Net kova prieš terorizmą, ar prieš kitokį organizuotą nusikaltimą, negali būti naudojama kaip 3 straipsnio pažeidimo pateisinimas⁶⁰. Tačiau ne bet koks elgesys gali būti pripažintas kaip atitinkantis 3

⁵⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje *Sadauskienė prieš Lietuvą*, No. 1974/03.

⁵⁹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsnis. 1950 m. lapkričio 4 d. Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

⁶⁰ HARRIS, O'BOYLE AND WARBRICK. *Law of European Convention on Human Rights*. Oxford University Press, Second edition, 2009, p. 69

straipsnyje įtvirtintą draudimą. Yra draudžiamas tik toks elgesys, kuris pasiekia minimalų žiaurumo lygį, o tai priklauso nuo daugelio aplinkybių: netinkamo elgesio pobūdžio ir konteksto, jo metodikos, trukmės, fizinio ir psichinio poveikio aukai, o tam tikrais atvejais ir nuo aukos amžiaus, lyties bei sveikatos būklės⁶¹. Be to, svarbu paminėti, jog 3 straipsnis apima dvi draudžiamas veikas:

1. Kankinimą;
2. Nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį ar baudimą.

Kiekviena iš šių veikų skiriasi savo požymiais ir sukeliama padariniais. *Graikijos byloje*, pirmą kartą buvo aptarti šių sąvokų skirtumai. Šioje byloje buvo nurodyta, jog išskirtinė, kankinimą apibūdinanti savybė nebūtinai yra šios veikos pobūdis, jos sunkumas, bet veikiau tikslas, dėl kurio buvo pradėtas kankinimas⁶². Kaip pagrindiniu kankinimo tikslu yra įvardinamas siekis gauti informaciją ar prisipažinimą, arba atpildo siekimas. Visgi byloje *Airija prieš Didžiąją Britaniją* pradėta abejoti, ar tikslas iš tiesų yra esminis kankinimą apibūdinantis ir jį skiriantis požymis⁶³. Būtent šios abejonės lėmė praktikos, įtvirtinančios „minimalaus žiaurumo lygio“ teoriją, išpopuliarėjimą. Tuo tarpu nežmoniškas elgesys, apibūdinamas kaip apimantis bet kokį elgesį, kuriuo sąmoningai sukeliama sunki, psichinė ar fizinė kančia, kuri yra nepateisinama⁶⁴. Tuo pačiu, žeminančiu žmogaus orumą elgesiu ar bausme yra laikoma, tokia veikla, kuria asmuo yra smarkiai pažeminamas prieš kitus, arba yra priverčiamas veikti prieš savo norą ar sąžinę. Taigi, galima daryti išvadą, kad šias veiklas skiria jų žiaurumo lygis: kai žeminantis elgesys pasiekia atitinkamą žiaurumo lygį, jis pripažįstamas nežmonišku elgesiu; nežmonišką elgesį pripažinus ypač žiauriu, jis priskiriamas kankinimui.

Kalbant apie pareigas, 3 Konvencijos straipsnis įtvirtina bendrą pareigą valstybėms drausti kankinimą, nežmonišką ir žeminantį elgesį ar baudimą. Tačiau ši pareiga apima ne vien tik pareigą drausti, bet ir reikalavimą valstybėms saugoti asmenis nuo šiame straipsnyje įtvirtintų veikų bei atlikti efektyvų žmogaus teisių pažeidimo tyrimą. Būtent procesinės pareigos įtvirtinimas 3 Konvencijos straipsnyje buvo vienas esminių ir svarbiausių žingsnių plėtojant šio straipsnio taikymo sritį. *Ribitsch prieš Austriją* sprendime, kur nagrinėjama situacija kuomet prieš suėmimą buvęs visiškai sveikas asmuo iš kalinimo įstaigos paleidžiamas su akivaizdžiais sužalojimais, Teismas nurodė, jog šiuo

⁶¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1978 m. sausio 18 d. sprendimas byloje *Airija prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 25.

⁶² Graikijos byla. Nr. 3321/67 *Danija prieš Graikiją*; Nr. 3322/67 *Norvegija prieš Graikiją*; Nr. 3323/67 *Švedija prieš Graikiją*; No. 3344/67 *Nyderlandai prieš Graikiją*. 1967-1969 m.

⁶³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1978 m. sausio 18 d. sprendimas byloje *Airija prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 25.

⁶⁴ *Graikijos byla*. Nr. 3321/67 *Danija prieš Graikiją*; Nr. 3322/67 *Norvegija prieš Graikiją*; Nr. 3323/67 *Švedija prieš Graikiją*; No. 3344/67 *Nyderlandai prieš Graikiją*. 1967-1969 m.

atveju valstybei kyla pareiga pateikti paaiškinimą dėl aplinkybių, lėmusių sužalojimų atsiradimą, o prieš pateikiant tokį paaiškinimą, yra būtina atlikti išsamų tyrimą dėl galimo netinkamo elgesio ⁶⁵. Be to, jau minėtose *Graikijos ir Airiją prieš Didžiąją Britaniją* bylose, buvo įtvirtintas reikalavimas, norint pripažinti valstybę pažeidus procesinę pareigą pagal Konvencijos 3 straipsnį. Šiose bylose buvo nustatyta, kad pareigos nevykdymas turi būti pagrįstas deramais įrodymais, kurie be pagrįstų abejonių patvirtintų netinkamo elgesio buvimą ⁶⁶. Tačiau šis reikalavimas sukuria tam tikrų sunkumų aukoms, siekiančios gauti reikiamus įrodymus, ypač atvejais, kai yra atsisakoma suteikti medicininį gydymą ar teisinę konsultaciją, arba nesant veiksmingos skundų pateikimo procedūros. Dėl šios priežasties, jau minėtoje *Airija prieš Didžiąją Britaniją* byloje, Teismas atkreipė dėmesį į dichotomiją, kylančią tarp reikalavimo pateikti įrodymus, patvirtinančius pažeidimą be pagrįstų abejonių, bei tarp kylančių sunkumų gauti tokius įrodymus iš pažeidėjo (valdžios institucijų arba atstovų). Šioje byloje EŽTT išaiškino, kad, nors buvo pagrįstų abejonių dėl pažeidimo egzistavimo, įrodymai taip pat gali atsirasti ir dėl pakankamai stiprių, aiškių ir suderintų išvadų ar prielaidų ⁶⁷. Visgi, šis įrodymų reikalavimo standartas lieka neaiškus, o tai gali lemti nenuoseklių sprendimų atsiradimą. Kaip vienas iš tokių sprendimų pavyzdžių galėtų būti jau minėta byla *Labita prieš Italiją*, kurioje, nepaisant ankstesnių pačios valstybės prisipažinimų dėl netinkamų kalinimo sąlygų ir dėl to kaltų kalėjimo prižiūrėtojų, veikusių valstybės žinioje, Teismas vis tiek nusprendė, jog įrodymai nėra pakankami, norint pripažinti kalėjimo prižiūrėtojų kaltę dėl atsiradusių kalinimo metu sužalojimų ⁶⁸. Šiuo atveju pareiškėjas skundėsi įvairaus pobūdžio sužeidimais, įskaitant kelius, pirštų, sėklidžių sužeidimus, taip pat įvairiais užgauliojimais. Psichologiniai sutrikimai, kaip ir kelių traumas, buvo patvirtinti medicinine pažyma, tačiau kiti fiziniai pažeidimai patvirtinti nebuvo. Dėl to Teismas nepripažino Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo materialiniu aspektu, tačiau patvirtino, jog Italija pažeidė jai kylančią procesinę pareigą, nes nepaisant to, jog tyrimas buvo atliktas, jis nebuvo pakankamai veiksmingas ir operatyvus, kas sąlygojo nepakankamą visų aplinkybių ištyrimą ⁶⁹. Taigi, galima daryti, tam tikrais atvejais, net ir atlikus žmogaus teisių pažeidimo tyrimą, EŽTT gali pripažinti

⁶⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1995 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *Ribitsch prieš Austriją*, Nr. 42/1994/489/571.

⁶⁶ LONG DEBRA. *Guide to Jurisprudence on Torture and Ill-treatment. Article 3 of the European Convention for the Protection of Human Rights*. Association for the Prevention of Torture 2002. p.31

⁶⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1978 m. sausio 18 d. sprendimas byloje *Airija prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 25.

⁶⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2000 m. balandžio 6 d. sprendimas byloje *Labita prieš Italiją*, Nr. 26772/95.

⁶⁹ Ibid. Para. 136.

procesinės pareigos pažeidimą, jeigu nustato, kad tyrimas neatitiko jam kylančių reikalavimų ar nebuvo imtasi visų reikiamų priemonių išsamaus tyrimo atlikimui.

Ypatinga procesinės pareigos svarba buvo pabrėžta *Assenov prieš Bulgariją* byloje, kurioje dalyvavo du pareiškėjai – 14 metų Assenov bei jo tėvas. Pareiškėjai kaltino policijos pareigūnus netinkamu elgesiu, Assenov suėmimo metu, tačiau Teismas pareiškė, kad neįmanoma nustatyti, ar sužeidimai iš tiesų buvo sąlygoti netinkamo policijos pareigūnų elgesio, kadangi kyla abejonų, ar žala nebuvo padaryta Assenov tėvo. Dėl to EŽTT pripažino procesinės pareigos pažeidimą pagal Konvencijos 3 straipsnį, kaltindamas valstybę neatlikus efektyvaus ir išsamaus pažeidimo tyrimo. EŽTT nuomone, procesinė pareiga nebuvo vykdoma tinkamai, kadangi, nepaisant to, jog tariamas tėvo smurtas buvo naudojamas viešojoje vietoje, esant liudininkams, nei vienas iš jų nebuvo apklaustas iškart po įvykio, o vėlesnė kelių liudininkų apklausa nebuvo pakankama tyrimo efektyvumui pripažinti⁷⁰. Situacija dėl netinkamo valstybės pareigūnų elgesio nagrinėjama ir byloje *Birgean prieš Rumuniją*. Šiuo atveju buvo skundžiamas agresyvus pareigūnų elgesys demonstracijos metu ir netinkamai įvykdyta pareiga ištirti šio elgesio aplinkybes. Ir nors EŽTT nepripažino pareigūnų elgesio netinkamu pagal Konvencijos 3 straipsnį, Teismas laikėsi nuomonės, jog procesinis šio straipsnio aspektas, visgi, buvo pažeistas, kadangi nebuvo išsamiai ir tinkamai ištirtas pareigūnų elgesys bei kitos su tuo susijusios aplinkybės⁷¹. Netinkamai valstybės pareigūnų įvykdyta procesinė pareiga pripažinta byloje *Jordan Petrov prieš Bulgariją*. Teismas, įvertinęs jam pateiktus įrodymus, nustatė, jog prieš pareiškėją atlikti pareigūnų veiksmai kalnimo įstaigoje atitinka Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo sąlygas. EŽTT taip pat pažymėjo, jog tyrimo dėl minėtų pareigūnų veiksmų neveiksmingumas (tyrimas buvo nutrauktas, konstatuojant, kad pareigūnų veiksmai atitiko nacionalinę teisę, nevertinant fizinės prievartos būtinybės siekiant nuraminti pareiškėją) sąlygojo procesinės pareigos pažeidimą⁷². Be to, neatlikus išsamaus ir veiksmingo tyrimo, buvo užkirstas kelias tiksliai visų pažeidimo aplinkybių nustatymui, kas lėmė netikslų sprendimų nacionalinėje teisėje priėmimą. Taigi, Teismas laikosi nuomonės, jog neįvykdžius procesinės pareigos būtų paneigta draudimo kankinti, nežmoniškai ar žeminančiai elgtis ir bausti svarba, o tuo tarpu valstybės pareigūnai galėtų pažeidinėti žmogaus teises ir būti nebaudžiami⁷³.

⁷⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. spalio 28 d. sprendimas byloje *Assenov prieš Bulgariją*. Nr. 90/1997/874/1086.

⁷¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2014 m. balandžio 14 d. sprendimas byloje *Birgean prieš Rumuniją*, Nr. 3626/10.

⁷² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. sausio 24 sprendimas byloje *Jordan Petrov prieš Bulgariją*, Nr. 22926/04.

⁷³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. spalio 28 d. sprendimas byloje *Assenov prieš Bulgariją*. Nr. 90/1997/874/1086.

Procesinės pareigos klausimas taip pat itin aktualus bylose, susijusiose su dingimais bei dėl to atsiradusiu nepakeliamu artimųjų sielvartu. Pavyzdžiui, *Kurt prieš Turkiją* byloje prašymas buvo pateiktas dingusiojo asmens vardu bei jo motinos. Dingusiojo atžvilgiu, Teismas pripažino valdžios institucijų kaltę, dėl nesugebėjimo pateikti patikimo ir pagrįsto paaiškinimo apie dingusiojo buvimo vietą ir jo likimą⁷⁴. Tai, pasak Teismo, pripažįstama itin rimtu procesinės pareigos pažeidimu. Be to, dingusiojo motinos atžvilgiu, Teismo nuomone, taip pat buvo pažeidimas, kadangi jai teko gyventi dideliame sielvarte, žinant, kad nėra jokios oficialios informacijos apie jos suimtą sūnų bei jo likimą, o tas lėmė ilgalaikes kančias, pripažįstant tai kankinimu, pagal Konvencijos 3 straipsnį⁷⁵. Tačiau, siekdamas išvengti didelio bylų kiekio iš dingusių asmenų artimųjų, sekančioje savo byloje *Cakici prieš Turkiją*, Teismas įtvirtino tam tikrus reikalavimus tuo atveju, kai prašymas pateikiamas giminaičių, siekiant pripažinti juos aukomis pagal Konvencijos 3 straipsnį. EŽTT išaiškino, kad norint, jog reikalavimas būtų sėkmingas, turi būti nustatyti tam tikri veiksniai, lemiantys pareiškėjo kančią, emocinį stresą dėl nelaimingo atsitikimo:

1. Artumas laiko ir vietos atžvilgiu nelaimingo atsitikimo metu;
2. Santykių artimumas (didelė svarba tėvų – vaikų ryšiui);
3. Artimųjų dalyvavimo bandant gauti reikiamą informaciją intensyvumas;
4. Būdas, kuriuo valdžios institucijos reaguoja paklausimus⁷⁶.

Šiuo atveju, Teismas nustatė, kad, priešingai nei *Kurt prieš Turkiją* byloje, dingusiojo brolis neatitinka aukščiau minėtų reikalavimų, kadangi jo nebuvo tuomet, kai saugumo pajėgos paėmė brolių, o, be to, jis neprisiėmė atsakomybės organizuoti tyrimą dingusio brolio buvimo vietai nustatyti. Tokio griežto reikalavimo artimiesiems buvo laikomasi ir vėlesnėse EŽTT bylose, taip pagrindžiant mintį, jog *Kurt prieš Turkiją* įtvirtintas reguliavimas, jog dingusiojo artimieji taip pat pripažįstami aukomis pagal Konvencijos 3 straipsnį, nėra pripažįstama bendrąja taisykle ir kiekvienu konkrečiu atveju turi būti nustatytos reikiamos sąlygos.

Taigi, neabejotinai galima teigti, kad 3 straipsnis įtvirtina vienas svarbiausių Konvencijos nuostatų, kurių nevykdymas negali būti pateisinamas net ir kova prieš terorizmą. Be to, šio straipsnio bendroji pareiga drausti kankinimą, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, apima ir procesinę pareigą tirti žmogaus teisių pažeidimus bei išsiaiškinti atsakingus asmenis. Tačiau norint įrodyti valstybėms egzistuojančią procesinę

⁷⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. kovo 15 d. sprendimas byloje *Kurt prieš Turkiją*, Nr. 24276/96

⁷⁵ Ibid. Nr. 24276/94

⁷⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1999 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Cakici prieš Turkiją*, Nr. 23657/94.

pareigą, pareiškėjams kyla pareiga pateikti realius įrodymus, kurie be pagrįstų abejonių patvirtintų procesinės pareigos atsiradimą. Būtent reikalavimas pateikti abejonių nekeliančius įrodymus, dažnai gali kelti sunkumų aukai. Be to, bylose dėl asmenų dingimo valstybei procesinė pareiga gali kilti ne tik prieš auką, bet ir prieš juos artimuosius, kas išplečia šios pareigos taikymo sritį.

2.3. Procesinė pareiga tirti neteisėtą asmens sulaikymą pagal Konvencijos 5 straipsnį

Konvencijos 5 straipsnyje teigiama, jog:

„ 1. Kiekvienas asmuo turi teisę į laisvę ir saugumą. Niekam laisvė negali būti atimta kitaip, kaip šiais atvejais, ir įstatymo nustatyta tvarka:

- a) kai asmuo teisėtai kalinamas pagal kompetentingo teismo nuosprendį;
- b) kai asmuo teisėtai sulaikomas ar suimamas dėl to, kad neįvykdė teismo teisėto sprendimo, arba kai norima garantuoti kokios nors įstatymo nustatytos prievolės vykdymą;
- c) kai asmuo teisėtai sulaikomas ar suimamas, kad būtų pristatytas kompetentingai teismo institucijai, pagrįstai įtariant jį padarius nusikaltimą ar kai pagrįstai manoma, jog būtina neleisti padaryti nusikaltimo, arba manoma, jog jis, padaręs tokį nusikaltimą, gali pabėgti;
- d) kai nepilnamečiui laisvė atimama pagal teisėtą sprendimą atiduoti jį auklėjimo priežiūrai arba kai jis teisėtai suimamas, kad būtų pristatytas kompetentingai institucijai;
- e) kai teisėtai sulaikomi asmenys, galintys platinti užkrečiamąsias ligas, psichiškai nesveiki asmenys, alkoholikai, narkomanai ar valkatos;
- f) kai asmuo teisėtai sulaikomas ar suimamas dėl to, kad negalėtų be leidimo įvažiuoti į šalį, arba kai yra pradėtas jo deportavimo ar išdavimo kitai valstybei procesas.

2. Kiekvienam suimtajam turi būti nedelsiant jam suprantama kalba pranešta, dėl ko jis suimtas ir kuo kaltinamas.

3. Kiekvienas sulaikytasis ar suimtasis pagal šio straipsnio 1 dalies c punkto nuostatas turi būti skubiai pristatytas teisėjui ar kitam pareigūnui, kuriam įstatymas yra suteikęs teisę vykdyti teismines funkcijas, ir turi teisę į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką arba teisę būti paleistas proceso metu. Paleidimas gali būti sąlygojamas garantijų, kad jis atvyks į teismą.

4. Kiekvienas asmuo, kuriam atimta laisvė jį sulaikius ar suėmus, turi teisę kreiptis į teismą, kad šis greitai priimtų sprendimą dėl sulaikymo ar suėmimo teisėtumo ir, jeigu asmuo kalinamas neteisėtai, nuspręstų jį paleisti.

5. Kiekvienas asmuo, kuris yra sulaikymo, suėmimo ar kalinimo pažeidžiant šio straipsnio nuostatas auka, turi teisę į nuostolių atlyginimą”⁷⁷.

Taigi, straipsnis prasideda bendru principu, jog kiekvienas asmuo turi teisę į laisvę ir saugumą. Laisvės sąvoka šiuo atveju suvokiama kaip asmens laisvė fizine prasme, kuri kartu su jau aptartais 2 bei 3 Konvencijos straipsniais, pripažįstama viena svarbiausių Konvencijos suteikiamų teisių. Iš to kyla ir pagrindinis 5 straipsnio tikslas – garantuoti asmens laisvę bei apsaugoti nuo savavališko arešto ar sulaikymo⁷⁸. O šio tikslo siekiama uždraudžiant bet kokio formos areštą ar sulaikymą, jeigu jis neturi teisėto pagrindo ir tinkamos teisminės kontrolės. Visgi, galima pastebėti, kad 5 straipsnyje įtvirtinta teisė, priešingai nei jau minėtuose 2 ir 3 straipsniuose, nėra absoliuti ir tam tikrais atvejais gali būti suvaržyta. Aplinkybės, kuriomis laisvės suvaržymas gali būti teisėtas, detalčiai išvardintos 1 dalyje ir apima tokias situacijas, kai asmuo kalinamas pagal kompetetingo teismo nuosprendį, kai asmuo suimamas dėl to, kad nevykdė teismo nuosprendžio, kai asmuo sulaikomas, su tikslu neleisti jam be leidimo įvažiuoti į šalį ir t.t. Šios aplinkybės gali būti interpretuojamos tik itin siaurai ir griežtai, o bet koks plečiamasis aiškinimas nėra suderinamas su 5 straipsnio prasme. Be to, šio straipsnio 2-5 dalyse įtvirtintos ir kitos materialinės teisės, mažinančios savivaliavimo riziką bei užtikrinančios valdžios institucijų atskaitomybę. 5 straipsnyje įtvirtinta teisė yra taikoma visiems, net ir tiems asmenims, kurie priklauso specialiam teisiniam režimui (pvz. karinis personalas).

Procesinės pareigos egzistavimą Konvencijos 5 straipsnio sudėtyje, geriausiai iliustruoja Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, kurioje procesinės pareigos pažeidimai pagal 5 straipsnį dažniausiai pasireiškia bylose, susijusiose su neteisėtai sulaikytų asmenų dingimu. Viena iš tokių bylų, jau minėta *Kurt prieš Turkiją*. Šioje byloje nagrinėjama situacija, kuomet saugumo pajėgų organizuotoje antiteroristinėje operacijoje sulaikomas pareiškėjos sūnus, tačiau apie sulaikytojo buvimo vietą pasiteiravus jo motinai, paaiškėja, kad duomenų apie sūnaus suėmimą nėra ir šiuo metu jis laikomas dingusiu. Pasisakydamas dėl Konvencijos 5 straipsnio pažeidimo, Teismas paminėjo, jog asmens sulaikymo neįregistravimas visiškai paneigia 5 straipsnyje suteiktas garantijas bei yra rimtas šio straipsnio nuostatų pažeidimas. Valdžios institucijos, kaip kontroliuojantys subjektai, privalo išsiaiškinti dingusio asmens vietą, o tą padaryti jos gali organizuodamos efektyvų ir išsamų tyrimą⁷⁹. Teismas pažymėjo, kad pareiškėjos sūnaus suėmimas nebuvo

⁷⁷ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnis. 1950 m. lapkričio 4 d. Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

⁷⁸ JACOBS G. FRANCIS AND WHITE C.A. ROBIN. *The European Convention on Human Rights*. Second edition. Clarendon Press Oxford, 1996, p. 79.

⁷⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. kovo 15 d. sprendimas byloje *Kurt prieš Turkiją*, Nr. 24276/96.

užregistruotas, o šis faktas, pats savaime suponuoja valstybės nesugebėjimą tinkamai atlikti savo pareigų. Toks valstybės elgesys leidžia atsakingiems asmenims paslėpti savo dalyvavimą pažeidime ir taip išvengti atsakomybės. Teismo nuomone, tokių duomenų kaip sulaikymo data, laikas, vieta, sulaikytojo vardas ir pavardė, sulaikymo priežastys bei sulaikymą vykdžiusio asmens duomenys, nebuvimas, prieštarauja Konvencijos 5 straipsnio esmei ir tikslui⁸⁰. Tos pačios nuomonės EŽTT laikėsi ir bylose *Timurtas prieš Turkiją* bei *Bazorkina prieš Rusiją*. *Timurtas prieš Turkiją* byloje, Teismas taip pat apibendrina ir keletą pagrindinių 5 straipsnio aspektų. Buvo nustatyta, jog šis straipsnis saugo nuo piktnaudžiavimo valdžia ir rūpinasi tiek asmenų fizinės laisvės apsauga, tiek ir jų asmeniniu saugumu, kas, nesant tinkamų apsaugos priemonių, gali pakenkti teisinės valstybės principui ir užkirsti kelią sulaikytiesiems pasinaudoti pagrindinėmis teisinės apsaugos priemonėmis⁸¹. Tuo tarpu *Bazorkina prieš Rusiją* byloje Rusija buvo pripažinta pažeidusi procesinę pareigą dėl nesugebėjimo atlikti tinkamo ir išsamaus tyrimo dėl pareiškėjos sūnaus suėmimo, kas sąlygojo artimųjų išgyvenimus nežinant suimtojo likimo bei leido atsakingiems asmenims išvengti atsakomybės. Be to, tuo pačiu buvo nustatyta, kad valstybėms kyla ir pareiga imtis veiksmingų priemonių, apsaugančių asmenis nuo dingimo rizikos, o šiuo atveju, tokia pareiga buvo pažeista⁸². Taigi, tinkama suimtų asmenų apsauga yra itin svarbi ne tik užtikrinant jų teisę į laisvę ir saugumą, bet tuo pačiu apsaugant juos nuo kitų sulaikytų asmenų netinkamo elgesio. Kadangi sulaikyti asmenys yra pripažįstami labiau pažeidžiamia asmenų kategorija, Konvencijos 5 straipsnio 3 dalis įtvirtina automatiškai ir skubiai kylančią teisminės priežiūros pareigą tiek asmens sulaikymo metu, įpareigojant visais atvejais sulaikymą pagrįsti aiškiais įrodymais, tiek pačio kalinimo metu, įpareigojant saugoti kalinčius nuo netinkamo kitų asmenų elgesio, o esant tam tikriems jų teisių pažeidimams, inicijuoti išsamų tyrimą⁸³. Tačiau būtų netikslinga kalbėti vien tik apie kalinimo įstaigoje esančių asmenų teisių pažeidimus. Pavyzdžiui, *Storck prieš Vokietiją* byloje kalbama apie asmens laisvės apribojimą uždarančią jį psichiatrinėje ligoninėje. Pareiškėja kreipėsi į EŽTT teigdama, jog tėvo paliepimu ji, prieš savo valią, buvo uždaryta į kelias psichiatrines ligonines, kur, pasak pareiškėjos, buvo priversta vartoti psichotropinius ir neuroleptinius vaistus, kas sąlygojo psichologinių ir fizinių sužalojimų atsiradimą. Nagrinėdamas šią situaciją, EŽTT paminėjo, jog psichiškai

⁸⁰ Ibid. Para. 125.

⁸¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2000 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Timurtas prieš Turkiją*, Nr. 23531/94.

⁸² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2006 m. liepos 27 d. sprendimas byloje *Bazorkina prieš Rusiją*, Nr. 69481/01.

⁸³ JEREMY MCBRIDE. Human rights and criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights. Council of Europe publishing, 2009, p. 13.

sergantys asmenys yra itin pažeidžiama asmenų kategorija, o tai neabejotinai sąlygoja valstybėms kylančios pareigos – apsaugoti jos jurisdikcijoje esančių asmenų žmogaus teises – atsiradimą⁸⁴. Šioje byloje buvo nustatyta, jog pareiškėjai pabėgus iš psichiatrinės ligoninės policijos pareigūnai, panaudodami jėgą, sugrąžino ją atgal. Pasak Teismo, policijos pareigūnai vykdo viešosios valdžios funkcijas, kas leidžia daryti išvadą, jog į pareiškėjos sulaikymą ir grąžinimą į psichiatrijos kliniką automatiškai buvo įtrauktos ir valdžios institucijos. Tačiau net ir matydamos didelį pareiškėjos pasipriešinimą grįžti į kliniką bei žinodamos tam tikrą konfliktinę situaciją pareiškėjos šeimoje (kas galėjo paskatinti tėvą uždaryti duris prieš jos valią), valdžios institucijos nesiėmė pradėti tyrimo, galinčio nustatyti laikymo klinikoje sąlygas bei galimus žmogaus teisių pažeidimus, o tai leido Teismui pripažinti Vokietiją pažeidus iš Konvencijos jai kylančias pareigas⁸⁵.

Taigi, nors teisė į laisvę ir saugumą nėra absoliuti, tai nepaneigia jos svarbos. Ypatingas šio straipsnio pobūdis geriausiai išreiškiamas per jo tikslą – fizinės asmens laisvės užtikrinimas bei jos apsauga nuo neteisėto sulaikymo. Tuo tarpu procesinės pareigos egzistavimas 5 straipsnio sudėtyje, geriausiai atskleidžiamas nagrinėjant Teismo praktiką, o jos pažeidimas dažniausiai minimas bylose, susijusiose su neteisėtais suėmimais, asmenų dingimu bei kalinimu prieš jų pačių valią. Dėl to EŽTT pateikė išsamų paaiškinimą, kuris nustato valstybėms pareigą vykdyti pastovią laisvę varžančių institucijų teisminę kontrolę bei nedelsiant pradėti tyrimą esant galimiems, nelaisvėje esančių asmenų, kaip itin pažeidžiamos kategorijos, žmogaus teisių pažeidimams.

⁸⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2005 m. rugsėjo 16 d. sprendimas byloje *Storck prieš Vokietiją*, Nr.61603/00.

⁸⁵ *Ibid.* Para. 106

3. Procesinės pareigos egzistavimo problematika jurisdikcijos *ratione temporis* atveju

Kaip jau minėta, prieš maždaug kelis dešimtmečius, pirmą kartą buvo užsiminta apie procesinės pareigos, susijusios su Konvencijos 2 straipsniu, egzistavimą. Buvo nustatyta, kad šalia materialinės pareigos, egzistuoja ir procesinė pareiga, reikalaujanti atlikti išsamų tyrimą ir identifikuoti atsakingus asmenis bei tinkamai juos nubausti⁸⁶. Pirmoji, procesinę pareigą paminėjusi byla, neaptarė probleminių procesinės pareigos taikymo klausimų. Tačiau vėlesnės bylos užsiminė apie *ratione temporis* jurisdikciją ir jos taikymo problematiką prieš įsigaliojant Konvencijai ar jos ratifikavimą valstybėje atsakovėje. Visgi reikia pripažinti, kad viena ryškiausių ir kontraversiškesnių bylų, nagrinėjusių *ratione temporis* jurisdikcijos taikymą, buvo tarp 2007 ir 2009 metų nagrinėta byla *Janowiec ir kiti prieš Rusiją* dėl 1940 metais vykusių Katynės žudinių⁸⁷. Esminis klausimas šioje byloje kilo dėl procesinės pareigos taikymo apimtį ir, ar tikrai valstybei gali kilti procesinė pareiga dėl pažeidimų, atsiradusių dar prieš įsigaliojant Konvencijai.

Visų pirma, laikotarpyje tarp 2007 ir 2009 metų, penkiolika Lenkijos piliečių pateikė Teismui du prašymus prieš Rusiją, dėl veiksmų, susijusių su Katynės žudynėmis. Pareiškėjai buvo dvylikos nužudytųjų giminaičiai ir kaltino Rusiją nevykdžius procesinės pareigos ištirti jų artimųjų mirties aplinkybes bei taip priverčiant juos kentėti. Pareiškėjai prašyme nurodė, jog 1940 metų balandžio ir liepos mėnesiais, beveik 26000 lenkų kalinių, laikytų specialiuose NKVD kalėjimuose, buvo nužudyti, o jų kūnai sumesti į masines kapavietes⁸⁸. 1942 ir 1943 metais, kapavietės netoli Katynės miško buvo surastos, o Sovietų Sąjungos valdžios institucijos buvo pripažintos atsakingomis už įvykdytas žudynes. Visgi, sovietai buvo linkę neigti bet koki dalyvavimą nusikaltime. Be to, 1959 metais, Rusijos valdžia sunaikino visus įrašus apie nužudytus asmenis, o kiti, su įvykiu susiję dokumentai, buvo įslaptinti ir kruopščiai saugomi, kol 2010 metais buvo nuspręsta juos paviėšinti. 1991 metais, dar 200 nužudytų asmenų kūnų buvo rasti Charkove, Tverėje ir Smolenske. Galiausiai, tarp 1990 ir 2004 buvo pradėtas baudžiamasis tyrimas dėl 1940 metais įvykusių žudynių, tačiau vyriausiasis karo prokuroras nusprendė tyrimą nutraukti, argumentuodamas, jog visi įtariamieji yra mirę. Taip pat, net 36 bylos tomai buvo pripažinti visiškai įslaptintais, o dar 8 tomai pripažinti galimais naudoti tik šalies viduje. Prokuroro

⁸⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1995 m. rugsėjo 27 d. sprendimas byloje *McCann ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 18984/91.

⁸⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 ir 2013 m. balandžio 16 ir spalio 21 d. sprendimai byloje *Janowiec ir kiti prieš Rusiją*, Nr.55508/07; Nr. 29520/09.

⁸⁸ NKVD, tai Sovietų Rusijos ir Sovietų Sąjungos valstybinė institucija, jungianti vidaus reikalų ministerijos ir saugumo policijos funkcijas.

sprendimas nutraukti pradėtą baudžiamąjį tyrimą taip pat buvo visiškai įslaptintas ir pavišintas tik 2005 metais vykusioje spaudos konferencijoje. Laikotarpyje tarp 2003 ir 2008 metų, pareiškėjai pateikė Generaliniam Rusijos prokurorui prašymą pavišinti su Katynės žudynėmis susijusius dokumentus, kadangi tai susiję su pareiškėjų artimaisiais. Tačiau toks prašymas sulaukė neigiamo atsakymo, argumentuojant, jog dokumentai arba buvo sunaikinti 1959 metais, arba pripažinti įslaptintais. Be to, Maskvos karo teismo sprendimu, pareiškėjai nebuvo pripažinti aukomis, teigiant, kad nužudytų artimųjų kūnai nėra identifikuoti ir dėl to, nėra pakankamai įrodymų, patvirtinančių, jog pareiškėjų giminaičiai mirė būtent Katynės žudynių metu⁸⁹. Nužudytųjų artimieji ir toliau kreipėsi į skirtingas Rusijos valdžios institucijas, tačiau visos peticijos buvo atmestos. Galiausiai, tai lėmė 2007 ir 2009 metų prašymų EŽTT pateikimą, kaltinant Rusiją netinakamu procesinės pareigos vykdymu ir taip pažeidžiant Konvenciją.

EŽTT, nagrindėmas anksčiau minėtą situaciją, priėmė sprendimą, kuris nukrypo nuo pirminės jo praktikos. Ankstesnėje, *Šilih prieš Slovėniją* byloje, Teismas aiškiai nurodė, jog procesinė pareiga atlikti išsamų tyrimą pagal Konvencijos 2 straipsnį yra atskira ir savarankiška bei tam tikrais atvejais gali sukelti pasekmes net jei pažeidimas atsirado prieš Konvencijos įsigaliojimą valstybėje atsakovėje⁹⁰. Vis dėlto, Teismas teigė, kad atsižvelgiant į teisinio tikrumo principą, toks *ratione temporis* jurisdikcijos išplėtimas turi tam tikrus apribojimus. Visų pirma, kai mirtis atsirado prieš įsigaliojant Konvencijai, Teismo *ratione temporis* jurisdikcijai gali būti priskiriamas tik procesinių veiksmų atlikimas. Visų antra, norint, kad valstybei kiltų procesinė pareiga, turi egzistuoti nenuginčijamas ryšys tarp atsiradusios mirties ir Konvencijos įsigaliojimo valstybėje atsakovėje. Tačiau EŽTT pažymi, kad tam tikrais atvejais, ryšio egzistavimas gali būti grindžiamas ir būtinybe užtikrinti, jog būtų realiai apsaugotos Konvencijoje įtvirtintos pagrindinės visuomeninės vertybės⁹¹. Tokia, „pagrindinių vertybių“ apsauga grindžiama išimtis, paprastai yra vadinama humanitarine išlyga⁹². Visgi, kaip jau minėta anksčiau, *Janowiec* byloje, Teismas nukrypo nuo savo ankstesnio sprendimo *Šilih* byloje. Tokį nukrypimą Teismas bandė pateisinti ilgu laiko tarpu. Jo nuomone, laikas tarp mirties ir Konvencijos įsigaliojimo valstybėje atsakovėje turėtų būti palyginti trumpas, o praktikoje toks laikotarpis svyruoja nuo vienerių iki trylikos metų. *Janowiec* byloje praėjo net 58

⁸⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 ir 2013 m. balandžio 16 ir spalio 21 d. sprendimai byloje *Janowiec ir kiti prieš Rusiją*, Nr.55508/07; Nr. 29520/09.

⁹⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. balandžio 9 d. sprendimas byloje *Šilih prieš Slovėniją*. Nr. 71463/01.

⁹¹ Ibid. Para. 162-163.

⁹² SCHABAS WILLIAM. *Do the “underlying values” of the European Convention on Human Rights begin in 1950?*. XXXIII Polish Yearbook of International Law, 2013. p. 249.

metai ir tai tikrai nėra trumpas laiko tarpas, tačiau reikia prisiminti ankstesnį Teismo išaiškinimą apie nenuginčijamą ryšį ir pareigą atlikti tyrimą net ir po Konvencijos ratifikavimo norint šį ryšį nustatyti bei patvirtinti procesinės pareigos valstybei egzistavimą. Šiuo klausimu Teismas *Janowiec* byloje priėmė itin kontraversišką sprendimą. EŽTT nuomone, ryšio tarp mirties ir Konvencijos įsigaliojimo valstybėje atsakovėje egzistavimas grindžiant būtinybe užtikrinti pagrindines visuomenines vertybes gali būti pateisinamas tik didesnės apimties nusikaltimais, tokiais kaip karo nusikaltimai ar nusikaltimai žmonijai. Ir nors Lenkijos kalinių nužudymas buvo pripažintas karo nusikaltimu, Teismas pareiškė, jog norint patvirtinti procesinės pareigos, pagal Konvencijos 2 straipsnį, egzistavimą, turi būti tam tikri nauji elementai, atsiradę po Konvencijos ratifikavimo valstybėje atsakovėje (Rusija ratifikavo EŽTK 1998 metais), galintys pagrįsti ryšio tarp mirties ir ratifikavimo egzistavimą⁹³. Nepaisant to, jog tokiais elementais galėjo būti pripažinti Rusijos įslaptinti dokumentai, Teismas nusprendė, kad ryšį patvirtinančių faktorių nėra ir procesinė pareiga Rusijai nekyla. Be to, Didžioji teisėjų kolegija teigė neturinti kompetencijos svarstyti procesinės pareigos pažeidimą pagal 2 Konvencijos straipsnį, kadangi pažeidimas įvyko ne tik prieš Rusijai ratifikuojant Konvenciją, bet apskritai dar neįsigaliojus ir pačiai Konvencijai⁹⁴. Toks EŽTT sprendimas, be abejonės, sukėlė nemažai prieštaraujančių nuomonių pačių teisėjų gretose. Pavyzdžiui, teisėjas Gyulumyan neigiamai pasisakė apie Teismo reikalavimą pateikti naujus elementus, galinčius įrodyti ryšį tarp mirties ir Konvencijos ratifikavimo net ir tuo atveju, kai tokio ryšio egzistavimo patvirtinimu siekiama apsaugoti pagrindines visuomenines vertybes. Jis teigė, jog valstybei privalo kilti pareiga atlikti išsamų tyrimą, kai kyla rimtų žmogaus teisių pažeidimų grėsmė, o vien faktas, kad tokie pažeidimai atsirado prieš įsigaliojant Konvencijai nėra lemiamas⁹⁵. Labai tvirtą nuomonę, prieštaraujančią Teismo sprendimui pareiškė Ziemele, De Gaetano, Laffranque ir Keller. Šie teisėjai pareiškė, jog tokiu sprendimu buvo paneigtas teisingumas ir užkirstas kelias pasinaudoti gynyba toms aukoms, kurios žmogaus teisių pažeidimus patyrė prieš įsigaliojant Konvencijai⁹⁶. Atsisakydamas taikyti humanitarinę išlygą, Teismas neįvykdė pagrindinės savo pareigos: būti visos Europos sąžine⁹⁷.

⁹³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 ir 2013 m. balandžio 16 ir spalio 21 d. sprendimai byloje *Janowiec ir kiti prieš Rusiją*, Nr.55508/07; Nr. 29520/09.

⁹⁴ *Ibid.* Para. 128-135.

⁹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 ir 2013 m. balandžio 16 ir spalio 21 d. sprendimai byloje *Janowiec ir kiti prieš Rusiją*, Nr.55508/07; Nr. 29520/09. Pritarianti teisėjo Gyulumyan nuomonė.

⁹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 ir 2013 m. balandžio 16 ir spalio 21 d. sprendimai byloje *Janowiec ir kiti prieš Rusiją*, Nr.55508/07; Nr. 29520/09. Iš dalies prieštaraujanti teisėjų Ziemele, De Gaetano, Laffranque ir Keller nuomonė. Para. 36.

⁹⁷ *Ibid.* Para. 33.

Kalbant šia tema, Europos Žmogaus Teisių Teismo nuomonę būtų galima palyginti su Amerikos šalių žmogaus teisių teismo požiūriu. Šilih sprendime, EŽTT būtent ir rėmėsi Amerikos šalių žmogaus teisių teismo praktika, kurioje buvo pagrįsta galimybė taikyti *ratione temporis* jurisdikciją procesinių pareigų atžvilgiu tais atvejais, kai asmuo mirė prieš valstybei ratifikuojant tarptautinį dokumentą⁹⁸. Amerikos šalių žmogaus teisių teismas, ne vienoje iš savo bylų nustatė valstybės atsakomybę dėl to, jog ši neįvykdė procesinės pareigos tirti šiurkščių žmogaus teisių pažeidimų, įskaitant ir žudynes, vykusias prieš valstybei ratifikuojant Amerikos žmogaus teisių konvenciją⁹⁹. Šis teismas nesiremia „nenuginčijamo ryšio“ ar „humanitarinės išlygos“ taisyklėmis. Jo nuomone, teismas turi kompetenciją spręsti dėl tęstinių ar nuolatinių žmogaus teisių pažeidimų, nepaisant to, jog jie įvyko prieš valstybei atsakovei pripažįstant Amerikos šalių žmogaus teisių teismo kompetenciją¹⁰⁰. Be to, šio teismo nuomone, valstybės atliekamas tyrimas negali būti suprantamas vien kaip paprastas formalumas: kiekvienas valstybės priimtas sprendimas tyrimo metu, kaip ir, be abejonės, pats tyrimas, turi būti nukreiptas į vieną pagrindinį tikslą – tiesos nustatymą ir ištyrimą, atsakingų asmenų identifikavimą bei atitinkamą jų nubaudimą¹⁰¹. Kalbant apie žudynes, įvykusias prieš atsakovei valstybei ratifikuojant teisinį dokumentą bei pripažįstant teismo jurisdikciją, Amerikos šalių žmogaus teisių teismas paminėjo, jog esant šiurkštiems žmogaus teisių pažeidimams, aukų ekshumacija ir identifikavimas yra sudedamoji valstybės procesinės pareigos dalis¹⁰². Be to, šio teismo nuomone, laikoma, jog valstybė tinkamai neįvykdė savo pareigos, jeigu buvo ekshumuota tik dalis mirusiųjų palaikų, o tolesnė ekshumacija ar tyrimas nebuvo atliktas. Teigiama, kad tokiu atveju valstybė sukuria neapibrėžtumo situaciją, kuomet mirusiųjų artimieji neturi galimybės sužinoti giminaičių mirties aplinkybių. Taip pat Amerikos šalių teismas pabrėžė, jog mirusiųjų palaikai yra įrodymai, galintys atskleisti mirties aplinkybes, o jų radimo vieta suteikia naudingos informacijos tyrimą vykdantiems subjektams¹⁰³. Galime daryti išvadą, jog Amerikos šalių žmogaus teisių teismas plačiai aiškina teisę žinoti tiesą. Jo manymu, pareiga atskleisti tiesą privalo kilti valstybei ir neturi priklausyti nuo mirusių asmenų giminaičių procesinės iniciatyvos. Be to, valstybė negali laikyti paslapyje tos informacijos, kuri turi esminės reikšmės atliekamam tyrimui. Taip pat šis teismas paminėjo

⁹⁸ CITRONI GABRIELLA. *Janowiec and Others v. Russia: a long history of justice delayed turned into a permanent case of justice denied*. XXXIII Polish Yearbook of International Law, 2013. p. 279

⁹⁹ Kaip pavyzdys galėtų būti El Mozote žudynės, įvykę 1981 metais, kai tuo tarpu Savadoras Amerikos šalių žmogaus teisių teismo kompetenciją pripažino tik 1995. Arba Rio Negro žudynės Gvatemaloje, vykę 1980-1982 metais, o Gvatemala Amerikos šalių žmogaus teisių teismo kompetenciją pripažino 1987 metais.

¹⁰⁰ Amerikos Šalių Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. rugsėjo 4 d. sprendimas byloje *dėl Rio Negro žudynių*.

¹⁰¹ Ibid. Para. 192.

¹⁰² Ibid. Para. 217.

¹⁰³ Ibid. Para. 266.

ir tai, jog nėra reikalingi įrodymai, siekiant patvirtinti didelį emocinį ir psichinį poveikį aukų giminaičiams bei suteikiant jiems aukų statusą, todėl toks statusas suteikiamas ir tiems aukų giminaičiams, kurie gimė po žmogaus teisių pažeidimo atsiradimo¹⁰⁴.

Apibendrinant galima teigti, jog sprendimas *Janowiec* byloje pakeitė nusistovėjusią EŽTT praktiką. Įtvirtinti papildomi reikalavimai *ratione temporis* jurisdikcijos taikymui procesinių pareigų atžvilgiu, užkirto kelią asmenims, patyrusiems žalą prieš įsigaliojant Konvencijai ar atsakovei valstybei ją ratifikuojant, pasinaudoti teisine gynyba bei sužinoti visą tiesą apie mirusių artimųjų likimą. Priešingai susiklostė Amerikos šalių žmogaus teisių teismo praktika, kuri patvirtino *ratione temporis* jurisdikcijos taikymą bei pripažino valstybėms kylančią procesinę pareigą nepriklausomai nuo to, kada įvyko žmogaus teisių pažeidimas. Taigi, šis teismas, priešingai nei EŽTT, laikosi principo, kad žmogaus teisės yra pamatinė vertybė, o jų pažeidimas, nesvarbu kuriuo metu jis atsirado, sukuria pareigą valstybėms, tinkamai ir efektyviai iširti tokio pažeidimo aplinkybes.

¹⁰⁴ Amerikos Šalių Žmogaus Teisių Teismas. 2006 m. liepos 1 d. sprendimas byloje *Ituango Massacres prieš Kolumbiją*.

4. Valstybėms kylančių pareigų pagal Konvenciją nevykdymas ir jo pasekmės

Remiantis Konvencijos 13 straipsniu, kiekvienas asmuo, kurio teisės ar laisvės buvo pažeistos, turi teisę pasinaudoti veiksminga teisine gynyba kreipdamasis į valstybės institucijas¹⁰⁵. Šis straipsnis įtvirtina pagrindinę valstybių atsakomybę užtikrinant žmogaus teisių įgyvendinimą bei veiksmingą subsidiarumo principo egzistavimą tarp skirtingų valdžios institucijų. EŽTT laikosi nuomonės, jog pagal 13 straipsnio nuostatas asmuo, kurio Konvencijoje numatytos teisės buvo pažeistos, privalo gauti visas įmanomas teisinės gynybos priemones vidaus teisėje. Individas, remdamasis šiomis priemonėmis, turi turėti realias galimybes atstatyti pažeistas teises valstybės viduje, o kad būtų įmanoma tuo pasinaudoti, šios priemonės turi būti veiksmingos. Be abejo, pareiga suteikti tinkamą žmogaus teisių apsaugą apima ir procesinę pareigą atlikti išsamų pažeistų teisių tyrimą. Tačiau tenka pripažinti, jog valstybės ne visada tinkamai vykdo joms kylančias pareigas ir dėl to asmenims tenka kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą. Asmens teisė kreiptis į EŽTT tiesiogiai numatyta 34 Konvencijos straipsnyje, kuris įtvirtina bendrą nuostatą, jog fizinis asmuo, teigiantis, kad valstybė nevykdė savo pareigų, numatytų Konvencijoje, ir taip pažeidė šio asmens teises, turi galimybę pateikti Teismui individualią peticiją¹⁰⁶. Tačiau sekantis, 35 straipsnis tuo pačiu įtvirtina ir tam tikrus priimtinumų reikalavimus:

1. Visų vidaus gynybos priemonių išnaudojimas;
2. Šešių mėnesių kreipimosi terminas, nuo tos dienos, kai buvo priimtas galutinis valstybės aukščiausios instancijos sprendimas;
3. Peticija negali būti anonimiška;
4. Skundas pagal savo esmę negali būti toks pat, kaip prieš tai nagrinėtas arba kurį teismas atsisakė nagrinėti dėl objektyvių priežasčių;
5. Skundas negali būti nagrinėjamas kitoje tarptautinėje institucijoje;
6. Skundas turi būti aiškiai pagrįstas;
7. Pareiškėjas turi būti patyręs didelę žalą;
8. Skundas yra priskirtinas EŽTT kompetencijai¹⁰⁷.

Visgi EŽTT pripažino, jog reikalavimai turėtų būti aiškinami plačiai, be perdėto formalizmo. Be to, turėtų būti atsižvelgiama į jų objektą ir tikslą.

Vienas pagrindinių priimtinumų reikalavimų neabejotinai yra reikalavimas išnaudoti visas vidaus gynybos priemones. Šiuo reikalavimu įtvirtinama subsidiari EŽTT kompetencija

¹⁰⁵ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 13 straipsnis. 1950 m. lapkričio 4 d. Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

¹⁰⁶ Ibid. 34 straipsnis.

¹⁰⁷ Ibid. 35 straipsnis.

nacionalinių institucijų atžvilgiu, leidžianti jam veikti tik tuo atveju, jei valstybei nepavyko tinkamai įvykdyti savo pareigų ir atlyginti atsiradusios žalos. Tokiu atveju palaikoma idėja, jog asmuo, nukentėjęs nuo netinkamų valstybės veiksmų, visų pirma, turėtų kreiptis į tą valstybę, suteikiant šiai proga atlyginti padarytą žalą savomis lėšomis¹⁰⁸. Tačiau asmeniui nepavykus pagrįsti savo ieškinio nacionaliniuose teismuose, nereiškia, jog jis neturėjo galimybės pasinaudoti vidaus gynybos priemone. 13 straipsnis įtvirtina galimybę pateikti pretenziją dėl Konvencijos nuostatų pažeidimo, tačiau neužtikrina, jog nacionalinės valdžios institucijos priims sprendimą, atitinkantį pareiškėjo reikalavimą¹⁰⁹. Be to, ar gynybos priemonė yra veiksminga sprendžiama pagal jos potencialą atlyginti žalą. Pasak Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjo, Cançado Trindade, efektyvi priemonė, tai tokia priemonė, kuri yra įtvirtinta nacionaliniuose įstatymuose ir yra skiriama vietos teismo, kuris yra kompetetingas nagrinėti iš ieškinio kylančius klausimus bei priimti sprendimus¹¹⁰. Pagrindinis vidaus teisinės gynybos priemonių panaudojimo taisyklės tikslas – suteikti nacionalinėms valdžios institucijoms, pirmiausia teismams, galimybę išvengti tariamų Konvencijos pažeidimų arba juos ištaisyti. Ši taisyklė yra privaloma Konvencijos apsaugos sistemos funkcionavimo dalis ir tai yra pagrindinis principas. Visgi, kaip jau minėta anksčiau, vidaus priemonių išnaudojimo reikalavimas turėtų būti taikomas su tam tikru lankstumu, be perdėto formalizmo ir atsižvelgiant į žmogaus teisių apsaugos kontekstą. Pavyzdžiui, vienoje iš savo bylų Teismas nusprendė, kad būtų pernelyg formalu reikalauti, kad pareiškėjai pasinaudotų teisinės gynybos priemone, kuria neįpareigojo pasinaudoti net jų šalies aukščiausiasis teismas¹¹¹. Be to, jeigu yra daugiau kaip viena potencialiai veiksminga teisinės gynybos priemonė, pareiškėjas privalo panaudoti tik vieną iš jų. Kuri iš gynybos priemonių yra tinkamiausia, renkasi pats pareiškėjas. Svarbu, kad tokia gynybos priemonė tiek teoriškai, tiek praktiškai būtų įmanoma pasinaudoti ir kuri suteiktų galimybę pareiškėjui gauti žalos atlyginimą pagal jo skundą. Nustatant, ar tam tikra priemonė atitinka prieinamumo ir veiksmingumo kriterijus, reikia atsižvelgti į konkrečias tam tikros bylos aplinkybes. Pažymėtina, kad faktinės ar teisinės valstybių sienos *per se* nėra kliūtis vidaus teisinės gynybos priemonėmis pasinaudoti; paprastai už susitariančiosios šalies jurisdikcijos ribų gyvenantys pareiškėjai, nepaisant praktinių nepatogumų ar suprantamo asmeninio nenoro, neatleidžiami nuo vidaus teisinės gynybos priemonių panaudojimo toje

¹⁰⁸ VAN DER WILT HARMEN; LYNGDORF SANDRA. *Procedural Obligations Under the European Convention on Human Rights: Useful Guidelines for the Assessment of 'Unwillingness' and 'Inability' in the Context of the Complementary Principle*. International Criminal Law Review 9. Martinus Nijhoff Publishers, 2009. p. 43.

¹⁰⁹ Ibid. p. 47.

¹¹⁰ Ibid. p. 47.

¹¹¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas byloje *D.H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 57325/00.

valstybėje¹¹². Vis dėlto, tam tikrais atvejais, pareiškėjas gali būti atleistas nuo pareigos pasinaudoti visomis įmanomomis vidaus gynybos priemonėmis. Tokia galimybė atsiranda dėl susiklosčiusių ypatingų aplinkybių, taip pat kai įrodoma, jog egzistuoja administracinė praktika, pasireiškianti kaip su Konvencija nesuderinamų veiksmų pasikartojimas ir oficialus valstybės, valdžios institucijų tų veiksmų toleravimas, taip pat ir tais atvejais, kai reikalavimas, kad pareiškėjas panaudotų konkrečią priemonę, būtų praktiškai nepagrįstas ir taptų neproporcinga kliūtimi veiksmingai pasinaudoti individualios peticijos teise pagal Konvencijos 34 straipsnį ir Teismas nusprendžia, kad pareiškėjas atleidžiamas nuo tokio reikalavimo.

Šešių mėnesių kreipimosi taisyklės paskirtis – skatinti įstatymų patikimumą, užtikrinti, kad bylos, kuriose keliama Konvencijos klausimai, būtų išnagrinėtos per pagrįstą laiką, ir apsaugoti valdžios institucijas ir kitus susijusius asmenis nuo ilgo buvimo nežinioje¹¹³. Ši taisyklė taip pat suteikia potencialiam pareiškėjui pakankamai laiko apgalvoti, ar teikti peticiją, o jeigu apsisprendžiama ją teikti – nuspręsti, kokius konkrečius skundus ir argumentus pateikti, taip pat palengvina bylos faktų nustatymą, kai dėl praėjusio laiko tampa problematiška teisingai išnagrinėti iškeltus klausimus. Šešių mėnesių terminas prasideda nuo galutinio sprendimo priėmimo panaudojant valstybės vidaus teisinės gynybos priemones. Atsižvelgti galima tik į įprastas ir veiksmingas teisinės gynybos priemones, nes pareiškėjas negali pratęsti griežto Konvencijoje nustatyto termino, siekdamas pateikti netinkamus ar klaidingus pareiškimus įstaigoms ar institucijoms, neturinčioms įgaliojimų arba kompetencijos suteikti pareiškėjui veiksmingą žalos atlyginimą¹¹⁴. Kaip pavyzdžiui, negali būti atsižvelgiama į teisinės gynybos priemones, kurių panaudojimas priklauso nuo valstybės pareigūnų diskrecijos ir kurios dėl to nėra tiesiogiai prieinamos pareiškėjui, arba į tokias priemones, kurios sukelia neaiškumą dėl tikslų terminų nebuvimo. Paprastai, pagal Konvencijos 35 straipsnį, nereikalaujama, kad pareiškėjai kreiptųsi dėl proceso atnaujinimo arba naudotų panašias ypatingas teisinės gynybos priemones, ir šešių mėnesių terminas negali būti pratęstas dėl to, kad buvo panaudotos minėtos ypatingos teisinės gynybos priemonės. Tačiau, jeigu ypatinga teisinės gynybos priemonė yra vienintelė pareiškėjui prieinama teisminės gynybos priemonė, šešių mėnesių laikotarpis gali būti skaičiuojamas nuo sprendimo dėl tos teisinės gynybos priemonės priėmimo datos¹¹⁵. Kalbant apie laiko apribojimus procesinės pareigos pagal

¹¹² Europos Taryba ir Europos žmogaus teisių teismas. *Praktinis Priimtimumo Kriterijų Vadovas*. 2011. p. 18.

¹¹³ Ibid. p. 21.

¹¹⁴ Ibid. p. 22.

¹¹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje *Ahtinen prieš Suomiją*, Nr. 48907/99.

Konvencijos 2 straipsnį taikymui, svarbu paminėti, jog mirties atveju, pareiškėjo giminaičiai turėtų imtis priemonių sekti tyrimo eigą arba jo neatlikimą ir pakankamai greitai pateikti peticijas, kai tik sužino arba turi sužinoti apie veiksmingo tyrimo baudžiamojoje byloje neatlikimą¹¹⁶. Tuo tarpu dingimo atvejais, remiantis tuo pačiu 2 Konvencijos straipsniu, dingusio asmens giminaičiai privalo pernelyg nedelsti pateikti Teismui skundą dėl tyrimo neveiksmingumo arba neatlikimo. Teismas paminėjo, jog pareiškėjai negali laukti neribotą laiką ir privalo parodyti uolumą bei iniciatyvą¹¹⁷.

Kalbant apie reikalavimą pateikti neanoniminę peticiją, svarbu paminėti, jog anonimine ji laikoma tada, kai byloje nėra jokio požymio, pagal kurį Teismas galėtų nustatyti pareiškėjo tapatybę¹¹⁸. Jeigu nė viename iš pateiktų dokumentų nenurodytas vardas ar pavardė, tik užuominos ir slapyvardžiai, laikoma, kad pareiškėjo tapatybė neatskleista. Tačiau nepasirašytas peticijos formuliaras, kuriame nurodyti visi asmens duomenys, pakankami bet kokioms abejonėms dėl pareiškėjo tapatybės išsklaidyti, ir kurią pateikus atsiunčiama tinkamai pareiškėjo atstovo pasirašyta korespondencija, nėra anoniminis¹¹⁹. Taip pat peticija laikoma neanonimine, kai yra pateikta netikru vardu, o toks tikrųjų duomenų neatskleidimas yra grindžiamas siekiu apsaugoti savo šeimos narius ir draugus dėl ginkluoto konflikto. Tačiau tokiu atveju, Teismas turi konstatuoti, jog už tokios „taktikos“ slepiasi realūs žmonės, kuriuos galima identifikuoti pagal daugelį požymių, ne tik jų vardus, o tarp pareiškėjų ir nagrinėjamų įvykių yra pakankamai glaudžios sąsajos¹²⁰. Galiausiai peticija, pateikta bažnytinės institucijos arba religinių ir filosofinių tikslų siekiančios asociacijos, kurios narių tapatybė neatskleidžiama, taip pat pripažįstama neanonimine.

Dar viena peticijos priimtumo sąlyga, tai reikalavimas, jog ji, pagal savo esmę, nebūtų tokia pati, kaip Teismo jau išnagrinėtas skundas. Remiantis EŽTT išaiškinimais, peticija laikoma pagal savo esmę tokia pat, jeigu šalys, skundai ir faktai yra identiški¹²¹. Visų pirma, peticijos dėl to paties dalyko, tačiau pateiktos grupės asmenų ir asociacijos, kuri kreipėsi į Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetą, negali būti laikomos pateiktomis tu pačių pareiškėjų, taip pat jeigu į Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biurą kreipiasi ne

¹¹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. rugsėjo 18 d. sprendimai byloje *Varnava ir kiti prieš Turkiją*, Nr. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90, 16073/90.

¹¹⁷ Ibid. Para. 162-166.

¹¹⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. rugsėjo 15 d. sprendimas byloje *„Blondje“ prieš Nyderlandus*, Nr. 7245/09.

¹¹⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Kuznetsova prieš Rusiją*, Nr. 8355/07.

¹²⁰ Europos Taryba ir Europos žmogaus teisių teismas. *Praktinis Priimtumo Kriterijų Vadovas*. 2011. p. 25

¹²¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1997 m. gegužės 28 d. sprendimas byloje *Pauger prieš Austriją*, Nr. 16717/90.

pareiškėjai, o nevyriausybinė organizacija¹²². Tuo tarpu skundo sąvoka apibrėžiama kaip reikalavimo tikslas arba teisinis pagrindas, o jį apibūdina pateikti faktai, ne vien tik teisiniai pagrindai ar argumentai, kuriais remiamasi. Tačiau, vien tai, kad skundas yra identiškas kitam skundui, netrukdo paskelbti peticiją priimtina, jeigu pateikiama nauja informacija. Jeigu pareiškėjas pateikia naujos informacijos, peticija nėra iš esmės tokia pat, kaip ankstesnė¹²³.

Peticija taip pat laikoma nepriimtina, jeigu ji nagrinėjama kitoje tarptautinėje institucijoje. Šio reikalavimo tikslas – išvengti su tomis pačiomis bylomis susijusio pakartotinio tarptautinio nagrinėjimo. Jeigu dėl to, kad Teismui nagrinėjant bylą jau yra priimtas sprendimas dėl esmės, Teismas nustato, kad įvykdytos 35 straipsnio 2 dalies b punkte nustatytos sąlygos, jis turi paskelbti kitos tarptautinės institucijos jau išnagrinėtą peticiją nepriimtina¹²⁴. Nagrinėjant šį reikalavimą, svarbu apibrėžti tarptautinės institucijos sąvoką. Taigi, tarptautine institucija laikoma tada, kai ji yra vieša, nepriklausoma, teisminė ir įsteigta pagal tarptautinės teisės nuostatas. Tokia institucija turi siekti nutraukti pažeidimą bei nustatyti atsakomybę žmogaus teisių pažeidėjams. Be to, tarptautinė institucija turi būti veiksminga.

Net ir tais atvejais, kai peticija yra suderinama su Konvencija ir atitinka visas formalias priimtimumo sąlygas, Teismas vis tiek gali pripažinti ją nepriimtina dėl priežasčių, susijusių su nagrinėjimu iš esmės. Dažniausia priežastis yra ta, kad peticija laikoma aiškiai nepagrįsta, o tokia ji pripažįstama, jeigu preliminariai išnagrinėjus jos esmę neatskleidžiami jokie Konvencijoje užtikrintų teisių pažeidimo požymiai ir dėl to ji gali būti iš karto paskelbta nepriimtina, formaliai nenagrinėjant jos iš esmės¹²⁵. Kad Teismas galėtų padaryti išvadą, jog peticija yra aiškiai nepagrįsta, jam kartais reikia prašyti šalių pateikti savo pastabas, ilgus bei išsamius motyvus. Be to, nepagrįsta gali būti tiek visa peticija, tiek konkretus skundas platesniame bylos kontekste. Nepagrįsti skundai paprastai yra skirstomi į keturias kategorijas: „ketvirtosios instancijos” skundai, skundai, kuriuose aiškiai arba akivaizdžiai nėra pažeidimo, nepagrįsti skundai ir, galiausiai, painūs arba nerealūs skundai. „Ketvirtosios instancijos” skundai paprastai kyla iš klaidingo pareiškėjų supratimo apie Teismo vaidmenį ir Konvencijoje nustatyto teismo mechanizmo pobūdį. Šiuo atveju, svarbiausia yra suprasti, kad EŽTT nėra apeliacinis teismas arba teismas, galintis panaikinti valstybių teismų sprendimus ar iš naujo išnagrinėti jų nagrinėtas bylas.

¹²² Europos Taryba ir Europos žmogaus teisių teismas. *Praktinis Priimtimumo Kriterijų Vadovas*. 2011. p. 26

¹²³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. liepos 25 d. sprendimas byloje *Patera prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 946/2000.

¹²⁴ Europos Taryba ir Europos žmogaus teisių teismas. *Praktinis Priimtimumo Kriterijų Vadovas*. 2011. p. 27.

¹²⁵ *Ibid* p. 63.

Spręsti tariamai nacionalinio teismo padarytas faktų ar teisės klaidas nėra Teismo užduotis, nes priešingu atveju jis veiktų kaip trečiosios ar ketvirtosios instancijos teismas. Pareiškėjo skundas taip pat paskelbiamas aiškiai nepagrįstu, jeigu jame nėra jokių pažeidimo požymių. Šis principas paprastai taikomas, kai veiksmuose nėra savavališkumo ar neteisingumo požymių, kai išlaikytas tikslų ir priemonių proporcingumas arba jeigu Teismas įsitikina, kad dėl su bylos esme susijusių priežasčių nėra Konvencijos nuostatos, kuria remiamasi, pažeidimo požymių. Dar viena skundų kategorija, tai nepagrįsti skundai, kurie tokiais pripažįstami, jeigu pareiškėjas tiesiog cituoja vieną ar kelias Konvencijos nuostatas, nepaaiškindamas, kokių būdu jos buvo pažeistos arba kai pareiškėjas nepateikia arba atsisako pateikti dokumentus, patvirtinančius jo teiginius. Galiausiai, Teismas atmeta kaip nepagrįstus skundus, kurie yra tokie painūs, kad objektyviai neįmanoma suprasti faktų, dėl kurių pareiškėjas skundžiasi, ir skundų, kuriuos jis nori pateikti ¹²⁶. Tas pats principas taikomas ir nerealiems skundams, kurie laikomi objektyviai neįmanomais, aiškiai pramanytais arba prieštaraujančiais sveikam protui.

„Didelės žalos“ kriterijus, kaip vienas iš priimtino reikalavimų, Konvencijoje įtvirtintas visai neseniai. Šis kriterijus pagrįstas idėja, jog teisės pažeidimas, kad ir koks jis būtų realus, vertinant tik iš teisinės pusės, turėtų atitikti minimalų sunkumo lygį, kad būtų nagrinėjamas tarptautiniame teisme ¹²⁷. Pagrindinis veiksnys, į kurį reikėtų atsižvelgti, sprendžiant ar žala pripažįstama didele, yra finansinis poveikis pareiškėjui. Vis dėlto, Teismas atsižvelgia, kad tai nėra vienintelis veiksnys, pagal kurį nustatoma ar pareiškėjo žala yra didelė, kadangi galimos situacijos, kai Konvencijos pažeidimas yra susijęs su svarbiais principiniais klausimais ir gali padaryti žalos be poveikio turtiniam interesui. Paties pareiškėjo subjektyvūs jausmai dėl tariamo pažeidimo poveikio turi būti pagrįsti objektyviomis priežastimis.

Galiausiai, peticija yra nepriimtina, kai ji nesuderinama su viena iš Teismo jurisdikcijų. Visų pirma, pagal *ratione personae* suderinamumą tariamas Konvencijos pažeidimas turi būti padarytas susitariančios šalies arba vienaip ar kitaip jai priskirtinas ¹²⁸. Taigi, šiuo atveju, peticijos paskelbiamos nesuderinamomis: jeigu pareiškėjas neturi teisės pateikti peticijos pagal Konvencijos 34 straipsnį; jeigu pareiškėjas negali įrodyti, kad yra tariamo Konvencijos pažeidimo auka; jeigu peticija pateikiama prieš asmenį; jeigu peticija pateikiama prieš valstybę, kuri nėra ratifikavusi Konvencijos; jeigu skundas yra susijęs su

¹²⁶ Europos Taryba ir Europos žmogaus teisių teismas. *Praktinis Priimtino Kriterijų Vadovas*. 2011. p.68

¹²⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. spalio 4 d. sprendimas byloje *Korolev prieš Rusiją*, Nr. 5447/03.

¹²⁸ Europos Taryba ir Europos žmogaus teisių teismas. *Praktinis Priimtino Kriterijų Vadovas*. 2011. p. 32.

Konvencijos protokolu, kurio valstybė atsakovė nėra ratifikavusi¹²⁹. Pagal *ratione loci* suderinamumo kriterijų tariamas Konvencijos pažeidimas turi būti padarytas valstybės atsakovės jurisdikcijoje arba jos veiksmingai kontroliuojamoje teritorijoje. Tais atvejais, kai peticijos yra grindžiamos įvykiais teritorijoje už susitariančiosios šalies ribų ir tarp šių įvykių ir kokios nors valdžios institucijos, priklausančios susitariančiosios šalies jurisdikcijai, nėra jokios sąsajos, jos atmetamos dėl nesuderinamumo su Konvencija *ratione loci* pagrindu. Pagal tarptautinės teisės bendrąsias taisykles (sutarčių negaliojimo atgal principą) Konvencijos nuostatos nėra privalomos susitariančiajai šaliai dėl veiksmo ar fakto, kuris įvyko, arba situacijos, kuri nustojo egzistuoti iki Konvencijos įsigaliojimo toje šalyje dienos¹³⁰. Taigi, *ratione temporis* apima tik laikotarpį po valstybės atsakovės Konvencijos ar jos protokolų ratifikavimo. Iš esmės lemiamą data Teismo jurisdikcijai laiko atžvilgiu nustatyti yra Konvencijos ir jos protokolų įsigaliojimo atitinkamoje šalyje diena. Peticijos suderinamumas su Konvencija *ratione materiae* pagrindu kyla iš Teismo materialinės jurisdikcijos. Kad skundas būtų suderinamas su Konvencija *ratione materiae* pagrindu, teisė, kuria remiasi pareiškėjas, turi būti ginama pagal Konvenciją ir jos galiojančius protokolus¹³¹.

Taigi, Teismui nustačius, jog peticija atitinka aukščiau aptartus reikalavimus, prasideda jos nagrinėjimas. Savo darbe Teismas taiko Konvencijos nuostatas, o pagrindinis jo uždavinys – užtikrinti Konvencijoje įtvirtintų teisių ir laisvių apsaugą bei jų gerbimą. Nustačius, kad valstybė nevykdė jai kylančių pareigų ir taip pažeidė vieną ar kelias teises, Teismas priima sprendimą, kuris yra privalomas, o valstybės turi jo laikytis. Toks reguliavimas užtikrina tinkamą ir efektyvų žmogaus teisių apsaugos sistemos funkcionavimą. Teismo sprendimų privalomumą ir jų vykdymą užtikrina Konvencijos 46 straipsnis, kuriame minimas ir Ministrų Komitetas, kaip sprendimų vykdymą prižiūrintis organas¹³². Įsipareigojimas valstybėms vykdyti Teismo priimtus sprendimus atsiranda neįvykdžius savo pareigų pagal bendrąjį Konvencijos 1 straipsnį, kuris apima tris įsipareigojimus: pareiga nutraukti pažeidimą; pareiga atlyginti žalą; pareiga vengti panašių pažeidimų¹³³. Pareiga nutraukti pažeidimą yra siejama su tęstiniais pažeidimais, kurie paprastai atsiranda dėl vidaus teisinės sistemos problemų. Antroji pareiga atlyginti žalą yra ypač svarbi ir Teismas laikosi nuomonės, kad pats pažeidimo konstatavimas suponuoja

¹²⁹ Europos Taryba ir Europos žmogaus teisių teismas. *Praktinis Priimtinių Kriterijų Vadovas*. 2011. p. 33.

¹³⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. balandžio 9 d. sprendimas byloje *Šilih prieš Slovėniją*, Nr. 71463/01; 2006 m. kovo 8 d. sprendimas byloje *Blečić prieš Kroatiją*, Nr. 59532/00.

¹³¹ Europos Taryba ir Europos žmogaus teisių teismas. *Praktinis Priimtinių Kriterijų Vadovas*. 2011. p. 41.

¹³² Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 46 straipsnis. 1950 m. lapkričio 4 d. Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

¹³³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1995 m. spalio 31 d. sprendimas byloje *Papamichalopoulos ir kiti prieš Graikiją*, Nr. 14556/89.

žalos atlyginimo reikalavimą. Pareiga atlyginti žalą kyla *ab initio*: valstybė privalo pašalinti visas neteisėto elgesio pasekmes ir atlyginti padarytus nuostolius taip, kad būtų atstatyta iki pažeidimo buvusi padėtis¹³⁴. Pareiga vengti panašaus pobūdžio pažeidimų reikalauja imtis priemonių, kurios neleistų jau įvykusiems pažeidimams pasikartoti. Tuo tarpu iš Teismo sprendimų kylantys įsipareigojimai gali būti suskirstyti į tris kategorijas: teisingas žalos atlyginimas, individualių priemonių taikymas bei bendrųjų priemonių taikymas¹³⁵.

Visų pirma, kalbant apie teisingą žalos atlyginimą, svarbu paminėti, jog jis automatiškai nėra priteisiamas ir remiantis Konvencijos 41 straipsniu, galima daryti išvadą, jog atlyginimas priteisiamas tais atvejais, kai valstybės įstatymai neleidžia visiškai atlyginti žalos, ir tik jeigu tai yra reikalinga. Be to, Teismas priteis tik tokį atlyginimą, kuris laikytinas teisingu pagal bylos aplinkybes, todėl bus atsižvelgiama į visas bylos aplinkybes. Tam tikrais atvejais, Teismas gali nuspręsti, jog paties pažeidimo fakto nustatymas savaime yra pakankamas teisingas atlygis ir nėra jokio poreikio priteisti piniginę kompensaciją¹³⁶. Teisingas atlygis, remiantis 41 Konvencijos straipsniu, gali būti priteisiamas dėl turtinės žalos, dėl neturtinės žalos bei dėl kaštų ir išlaidų. Svarbu yra tai, kad tarp reikalaujamos žalos bei patirto pažeidimo egzistuoti aiškus priežastinis ryšys. Žalos kompensacija gali būti priteista tik tuo atveju, jei žala yra nustatyto pažeidimo rezultatas. Joks atlyginimas nebus priteistas už žalą, kuri patirta dėl įvykių ar situacijų, kurios nėra Konvencijos pažeidimas, ar už žalą, susijusią su skundais, kurie ankstesniame bylos etape jau buvo paskelbti nepriimtinais¹³⁷. Teismas priteisia žalos atlyginimą, kad kompensuotų pareiškėjui faktiškai patirtas neigiamas pažeidimo pasekmes, o tuo nesiekama nubausti atsakingos už pažeidimą valstybės. Priteisiant turtinę žalą, paprastais yra taikomas principas, kad pareiškėjo padėtis kiek įmanoma atitiktų situaciją, kurioje jis būtų buvęs, jei pažeidimas nebūtų įvykęs¹³⁸. Tai gali apimti atlyginimą tiek už faktiškai patirtą žalą, tiek ir už žalą ar sumažėjusį pelną ateityje. Tuo tarpu neturtinės žalos priteisimu Teismas siekia suteikti piniginę kompensaciją už nematerialinę žalą, pavyzdžiui, už fizinės ar dvasinės kančias. Kadangi neturtinės žalos neįmanoma apskaičiuoti, siekdamas priteisti atlyginimą už tokią žalą, Teismas vadovaujasi teisingumo principu ir atsižvelgia į savo praktiką. Kalbant apie kaštus ir išlaidas, Teismas gali priteisti padengti pareiškėjo išlaidas, kurias jis patyrė nacionaliniu lygiu bei bylos Teisme nagrinėjimo metu, siekdamas užkirsti kelią

¹³⁴ ABDELGAWAD LAMBERT ELISABETH. *The execution of judgements of the European Court of Human Right*. Human Rights files, No. 19, Council of Europe Publishing, 2008. p. 11.

¹³⁵ Ibid. p. 12.

¹³⁶ Europos žmogaus teisių teismas. *Teisingo atlygio prašymai. Praktinės instrukcijos*. 2016. p. 1.

¹³⁷ Ibid. p. 2.

¹³⁸ Ibid. p. 2.

atsirasti pažeidimui arba siekdamas juo padarytų nuostolių atlyginimo¹³⁹. Tokie kaštai ir išlaidos paprastai yra teisinio atstovavimo išlaidos, žyminis mokestis ir pñš. Teismas tenkins reikalavimus padengti išlaidas ar patirtus kaštus tik tiek, kiek jie yra susiję su nustatytais pažeidimais. Be to, kaštai ir išlaidos turi būti faktiškai patirti bei būtini. Taigi, žalos atlyginimas dažniausiai yra priteisiamas pinigine išraiška ir tik retais atvejais Teismas įpareigoja valstybę nutraukti daromą pažeidimą ar ištaisyti esamą.

Kalbant apie individualių priemonių taikymą, svarbu paminėti, kad viena dažniausiai taikomų tokių priemonių yra proceso atnaujinimas. Ši priemonė pripažįstama kaip veiksmingiausia, kuria gali būti įgyvendinamas visuotinai tarptautinėje teisėje pripažintas principas *restitutio in integrum*. Visgi proceso atnaujinimas yra glaudžiai susijęs su trečiųjų šalių teisėmis ir dėl to šios priemonės taikymas turi būti griežtai apibrėžtas. Vienoje iš Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijų yra nurodyta, jog galimybė pakartotinai nagrinėti bylą yra ypač reikalinga tais atvejais, kai nukentėjusioji šalis dėl priimto ginčijamo nacionalinio sprendimo ir toliau patiria labai didelius neigiamus padarinius, kurie nėra tinkamai atlyginami paskiriant teisingą atlyginimą ir negali būti pašalinami kitomis priemonėmis, išskyrus pakartotinį bylos nagrinėjimą ar atnaujinimą bei kai Teismo sprendimas leidžia daryti išvadą, jog ginčytinas nacionalinis sprendimas savo esme prieštarauja Konvencijai arba pažeidimas yra nustatytas dėl esminių procesinių pažeidimų ar trūkumų, kurie kelia rimtų abejonių dėl ginčytino nacionalinio proceso rezultatų¹⁴⁰. Dar viena individuali priemonė yra taikoma tais atvejais, kai pripažįstama, kad valstybė nevykdė savo pareigos išsamiai iširti žmogaus teisių pažeidimus. Tokiais atvejais laikomasi nuomonės, jog valstybėms egzistuoja tęstinė pareiga iširti žmogaus teisių pažeidimus ir tai pripažįstama joms skirta individualia priemone.

Galiausiai, bendrosios priemonės yra taikomos siekiant išvengti pakartotinių žmogaus teisių pažeidimų, o pagrindinės jų pasireiškimo formos yra valstybės įstatymų arba teismų praktikos keitimas. Lyginant su individualiomis priemonėmis, bendrosios priemonės peržengia individualių bylų ribas ir yra skirtos apsaugoti ne tik pavienius asmenis, bet ir tuos, kurie yra panašioje situacijoje kaip ir pareiškėjas¹⁴¹. Nors anksčiau buvo įprasta bendrąsias priemones taikyti pilotinėse bylose, dabar Teismas jas taiko visais atvejais, kai pastebimos tam tikros nacionalinės teisės sistemos problemos ir netikslumai.

¹³⁹ Europos žmogaus teisių teismas. *Teisingo atlygio prašymai. Praktinės instrukcijos*. 2016. p. 2.

¹⁴⁰ Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija valstybėms narėms *Dėl pakartotinio ar atnaujinto tam tikrų bylų nagrinėjimo nacionaliniu lygmeniu po Europos žmogaus teisių teismo sprendimų priėmimo*. Nr. R (2000) 2, 2000 m. sausio 19 d. Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/MK_rekomendacija_del_re_openingo.pdf.

¹⁴¹ KELLER HELEN, MARTI CEDRIC. *Reconceptualizing Implementation: The Judicialization of the Execution of the European Court of Human Rights' Judgements*. The European Journal of International Law, No.4. Oxford University Press, 2016. p. 838.

Kaip jau minėta, paprastai šie netikslumai yra sprendžiami įpareigojant valstybes, Konvencijos dalyves, padaryti atitinkamus pakeitimus nacionaliniuose įstatymuose arba pakeičiant jau susiformavusį Teismo precedentą.

Apibendrinant galima teigti, jog valstybėms ne visada pavyksta vykdyti pagal Konvenciją priskirtas pareigas bei suteikti tinkamą žmogaus teisių apsaugą. Būtent dėl šios priežasties, Konvencijos 34 straipsnis suteikia galimybę kreiptis į EŽTT. Teismas, nustatęs visas sąlygas, įtvirtintas Konvencijos 35 straipsnyje, išnagrinėja skundą ir nusprendęs, kad valstybė nesugebėjo užtikrinti žmogaus teisių apsaugos, skiria jai tam tikras poveikio priemones. Viena dažniausių tokių priemonių, tai teisingas žalos atlyginimas pažeidimą patyrusiam asmeniui, kuris apima turtinės, neturtinės žalos bei kaštų ir išlaidų atlyginimą. Be to, priklausomai nuo situacijos, Teismas skiria individualias arba bendrąsias priemones. Tokiu būdu valstybės skatinamos vykdyti pagal Konvenciją prisiimtus įsipareigojimus ir užtikrinti tinkamą žmogaus teisių apsaugą bei išsamų jų pažeidimo tyrimą.

5. Žmogaus teisių padėtis ir jų pažeidimo tyrimas Lietuvoje

Vienas svarbiausių šiuolaikinės demokratinės teisinės valstybės principų yra žmogaus teisių ir laisvių gynimas bei apsauga¹⁴². Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines¹⁴³. Konstitucija garantuoja, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys yra lygūs ir žmogaus teisių negalima varžyti bei teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu¹⁴⁴. Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos turi teisę kreiptis į teismą¹⁴⁵. Pažeistų individualių žmogaus teisių apsaugą bei jų pažeidimo tyrimą Lietuvoje atlieka bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai. Nuo 1995 metų veikianti Seimo kontrolieriaus institucija nagrinėja pareiškėjų skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo, o pagrindinis jų veiklos tikslas – ginti žmogaus teisę į gerą viešąjį administravimą, užtikrinantį žmogaus teises ir laisves, prižiūrėti, ar valdžios įstaigos vykdo pareigą tinkamai tarnauti žmonėms. Kadangi Lietuva yra daugelio tarptautinių organizacijų narė, ji yra įpareigota užtikrinti tinkamą, tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintą, žmogaus teisių apsaugą bei efektyvų jų pažeidimo tyrimą. Reikia pripažinti, kad nors Lietuvoje sukurta žmogaus teisių apsaugos sistema iš esmės atitinka šiuolaikinį demokratinės valstybės suvokimą, galima pastebėti ir tam tikrų trūkumų valstybei vykdant savo pareigas pagal prisiimtus įsipareigojimus. Šiuo atveju pagrindinis dėmesys bus skiriamas iš EŽTK kylančioms procesinėms pareigoms Lietuvai bei jų vykdymui.

EŽTT bylų prieš Lietuvą dėl procesinių pareigų praktika nėra gausi. Pastebima, kad naujos bylos dažniausiai susiję su per ilgą vykdomo tyrimo trukme ir senaties termino taikymu, sąlygojančiu sunkumų atlikti išsamų visų pažeidimo aplinkybių ištyrimą atsiradimą bei aukų teisių į žalos atlyginimą praradimą¹⁴⁶. Viena pagrindinių pareigų valstybei kyla iš Konvencijos 2 straipsnio. Tai pareiga saugoti gyvybę, kuri reikalauja tam tikro veiksmingo oficialaus tyrimo atlikimo tais atvejais, kai žmogus gyvybę atimama panaudojant jėgą, o ypač tais atvejais, kai tą jėgą panaudoja valstybės pareigūnas arba

¹⁴² ŽVINKLIENĖ ALINA. *Žmogaus teisės Lietuvoje: Lietuvos gyventojų lygybės ir diskriminacijos suvokimas Europos kontekste*. Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2013/1 (32).

¹⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais). 18 straipsnis. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁴⁴ Ibid. 29 straipsnis.

¹⁴⁵ Ibid. 30 straipsnis.

¹⁴⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. balandžio 24 d. sprendimai byloje *Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą*, Nr. 70659/01 ir Nr. 74371/01; Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. kovo 26 d. sprendimas byloje *Valiulienė prieš Lietuvą*, Nr. 33234/07; Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. liepos 12 d. sprendimas byloje *Gedrimas prieš Lietuvą*, Nr. 21048/12.

asmuo, esantis valstybės institucijų priežiūroje ¹⁴⁷. Valstybės institucijos turi imtis veiksmingų priemonių renkant ir išsaugant su įvykiu susijusius įrodymus, o tyrimas turi būti skubiai pradėtas ir operatyviai atliekamas ¹⁴⁸. *Juozaiteienės ir Bikulčiaus prieš Lietuvą* byla puikiai iliustruoja atvejus, kai Lietuva netinkamai vykdo savo pareigą atlikti efektyvų tyrimą. Šioje byloje pareiškėjų sūnus žuvo, kai policijos pareigūnas panaudojo šaunamąjį ginklą persekiodamas pareiškėjos sūnaus automobilį. EŽTT, vertindamas ar pareiškėjų sūnaus mirties tyrimas buvo veiksmingas, atkreipė dėmesį į tai, kad tyrimas dėl šaunamojo ginklo panaudojimo teisėtumo pradėtas praėjus beveik dešimčiai mėnesių po įvykio. Taip pat buvo atsižvelgta į tai, kad nebuvo vertintos pareigūno jėgos panaudojimo aplinkybės ir teisėtumas. Teismas pabrėžė, kad institucijos, atlikdamos tyrimą, rėmėsi tik policijos versija ir dėl to tyrimas buvo nepakankamai išsamus, operatyvus ir visapusiškas ¹⁴⁹. EŽTT ne kartą yra pasakęs, kad teisė į gyvybę yra absoliuti teisė, todėl efektyvus mirties aplinkybių tyrimas ir kaltų asmenų patraukimas atsakomybėn yra būtinas. Dar viena byla, kurioje Lietuva buvo pripažinta pažeidusi procesinę pareigą, tai *Valiulienė prieš Lietuvą*. Šiuo atveju nagrinėjama smurto artimoje aplinkoje situacija ir keliamas klausimas ar toks elgesys atitinka Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtintą netinkamo elgesio sąvoką. Teismas primena kad tam, jog elgesys pakliūtų į 3 straipsnio reguliavimo sritį, jis turi pasiekti minimalų žiaurumo laipsnį, kuris priklauso nuo tokių aplinkybių, kaip elgesio būdas, kontekstas, jo trukmė, fizinės ir psichologinės pasekmės, o tam tikrais atvejais ir nuo lyties, amžiaus ir aukos sveikatos būklės ¹⁵⁰. Šioje situacijoje Teismas pripažino, kad pareiškėjos patirtas fizinis smurtas bei atsiradęs baimės ir bejėgiškumo jausmas, buvo pakankamai rimtas, kad būtų priskirtas netinkamam elgesiui pagal Konvencijos 3 straipsnį ¹⁵¹. Tuo atveju, kai Teismas nustato, jog sukkelto smurto intensyvumo laipsnis patenka į Konvencijos 3 straipsnio apsaugos sritį, šis straipsnis reikalauja įgyvendinti atitinkamus baudžiamosios teisės mechanizmus, o pozityvių pareigų apimtis gali skirtis bylose kai smurtauja valstybės pareigūnai, ir kai smurtauja privatūs asmenys ¹⁵². Visgi, net ir esant privačių asmenų smurtui ir nesant tiesioginės valstybės atsakomybės pagal Konvencijos 3 straipsnį, valstybei gali kilti atsakomybė remiantis Konvencijos 1 straipsnyje įtvirtinta pareiga. Tokiu

¹⁴⁷ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 straipsnis. 1950 m. lapkričio 4 d. Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

¹⁴⁸ URBAITĖ LINA. *Valstybės pozityvių pareigų vertinimas Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose prieš Lietuvą*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009 m.

¹⁴⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. balandžio 24 d. sprendimai byloje *Juozaiteienė ir Bikulčius prieš Lietuvą*, Nr.70659/01 ir Nr. 74371/01.

¹⁵⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *Dordevič prieš Kroatiją*, Nr. 41526/10.

¹⁵¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. kovo 26 d. sprendimas byloje *Valiulienė prieš Lietuvą*, Nr. 33234/07.

¹⁵² Ibid. Para. 73.

atveju valstybė privalo įtvirtinti veiksmingas baudžiamosios teisės nuostatas, kartu sukuriant teisėsaugos institucijų mechanizmą, skirtą Konvencijos nuostatų pažeidimo prevencijai¹⁵³. Šioje byloje Lietuva buvo pripažinta pažeidusi procesinę pareigą pagal Konvencijos 3 straipsnį, kadangi perdavus bylą prokuratūrai tyrimas buvo du kartus sustabdytas dėl įrodymų trūkumo, be to, nepaisydamas pareiškėjos argumentų, kad dėl artėjančio patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties termino kaltininkas gali likti nenubaustas, aukštesnysis prokuroras nusprendė nekeisti prokuroro nutarimo nutraukti baudžiamąjį procesą ir, galiausiai, tai sąlygojo tokios situacijos susiformavimą, kai dėl pasibaigusio senaties termino, pareiškėjos skundas nebegalėjo būti nagrinėjamas apygardos teisme. Taigi, EŽTT pabrėžė, jog šiuo atveju kompetentingas teismas neturėjo galimybės nustatyti visų bylos aplinkybių, o tai leidžia daryti išvadą, jog vieni pagrindinių baudžiamųjų sankcijų tikslų, t.y. sulaikyti ir atgrasyti pažeidėją nuo tolesnio žalos darymo, bus sunkiai pasiekiami¹⁵⁴. Dar vienas sprendimas prieš Lietuvą, pripažįstant procesinės pareigos pažeidimą pagal Konvencijos 3 straipsnį, tai byla *Yusiv prieš Lietuvą*. Šioje byloje nagrinėjama jau ne kartą aptarta situacija, kai pareiškėjas nukenčia nuo valstybės pareigūnų veiksmų. Yusiv, kuris bylai reikšmingu metu buvo nepilnametis, skundėsi netinkamai policijos pareigūnų veiksmais, lėmusiais fizinių sužalojimų atsiradimą. Be to, buvo skundžiamas prokuroro sprendimas nutraukti pradėtą ikiteisminį tyrimą, argumentuojant, jog pareigūnų veiksmuose nebuvo nusikaltimo požymių. Atsižvelgdamas į tokius valstybinių institucijų veiksmus, EŽTT išaiškino, jog nors Lietuvos teisėsaugos institucijų negalima apkaltinti neveiklumu, visgi, tyrimo metu nebuvo siekta išsiaiškinti kaip pareiškėjas patyrė visus sužalojimus, nebuvo tinkamai vertinta, ar jėgos panaudojimas buvo griežtai būtinas ir proporcingas šios bylos aplinkybėmis¹⁵⁵. Teismas atkreipė dėmesį, kad daugelis policijos pareigūnų paaiškinimų buvo beveik identiški, o tai sumenkina jų patikimumą. EŽTT taip pat pastebėjo, kad pareiškėjas buvo sulaikytas netoli geležinkelio stoties, kur, pareiškėjo teigimu, buvo ir kitų asmenų, tačiau tyrimo metu nebuvo nustatytas ir apklaustas nė vienas nepriklausomas liudytojas. Be to, Teismui susirūpinimą kėlė tai, kad nacionalinių institucijų sprendimai nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl policijos pareigūnų elgesio pareiškėjo sulaikymo atveju išimtinai rėmėsi policijos pateikta įvykio versija, o pareigūnų parodymai nebuvo pakankamai kritiškai vertinami¹⁵⁶. Labai panaši situacija

¹⁵³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. kovo 26 d. sprendimas byloje *Valiulienė prieš Lietuvą*, Nr. 33234/07.

¹⁵⁴ *Ibid*, Para. 75.

¹⁵⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. sausio 4 d. sprendimas byloje *Yusiv prieš Lietuvą*, Nr. 55894/13.

¹⁵⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. sausio 4 d. sprendimas byloje *Yusiv prieš Lietuvą*, Nr. 55894/13.

nagrinėjama ir byloje *Gedrimas prieš Lietuvą*, kur pareiškėjas kaltino policijos pareigūnus sulaikymo metu sudavus jam keletą smūgių į pilvo sritį bei užlaužus rankas, ir taip padarius nežymų sveikatos sutrikdymą. Kalbėdamas apie procesinės pareigos pažeidimą, EŽTT nurodė, jog jam kyla abejonių dėl valstybės institucijų atlikto tyrimo kruopštumo ir išsamumo, kadangi pareigūnai teikė prieštaringas pareiškėjo sulaikymo versijas, be to, pareigūnų parodymų prieštaravimai nei viename sprendime nebuvo aiškiai pripažinti ir išnagrinėti¹⁵⁷. Taip pat Teismui kėlė abejonių sprendimas nutraukti ikiteisminį tyrimą, kadangi jis buvo priimtas remiantis išimtinai policijos pareigūnų pateikta įvykio versija. Teismas pažymėjo, kad per visą ikiteisminio tyrimo laikotarpį, jis buvo nutraukiamas penkis kartus ir keturis kartus atnaujinamas, kas leidžia daryti išvadą apie atlikto tyrimo nenuoseklumą. Ypatingą dėmesį Teismas atkreipė į tai, jog praėjus net keliems metams po tyrimo pradžios nacionalinis teismas nustatė, kad visi procesiniai veiksmai, kuriuose policijos pareigūnai dalyvavo kaip liudytojai, o ne įtariamieji, yra neteisėti ir niekiniai, o Teismo manymu, tai, kad taip ilgai tokio pobūdžio procesinė klaida nebuvo nustatyta, ypač sutrukdė atlikti tinkamą tyrimą¹⁵⁸. Taigi, aptarus šias bylas ir susipažinus EŽTT praktikos taikymu Lietuvoje, galima daryti išvadą, kad Lietuvoje žmogaus teisės susiduria su veiksmingų gynybos priemonių stoka. Visų pirma, nemažai bylų prieš Lietuvą yra pateikiamos dėl per ilgo bylos nagrinėjimo nacionaliniuose teismuose. Tai neatitinka Konvencijoje įtvirtintų reikalavimų bei apsunkina nukentėjusių asmenų galimybes pasinaudoti teise į žalos atlyginimą. Antroji problema, tai itin paviršutiniškas ir šališkas aplinkybių vertinimas, kai žmogaus teisių pažeidimas yra sąlygotas valstybės pareigūnų veiksmų, ypač asmens sulaikymo atveju. Ilgą laiką EŽTT sprendimų vykdymo klausimas Lietuvoje išvis buvo nereglamentuojamas, išskyrus kompensacijos išmokėjimo mechanizmą¹⁵⁹. Tik padarius tam tikrus pakeitimus buvo numatyta, kad viena iš pagrindinių Vyriausybės paskirto atstovo funkcijų yra, bendradarbiaujant su kitomis kompetentingomis institucijomis, koordinuoti EŽTT sprendimų vykdymą, o prireikus imtis atitinkamų priemonių EŽTT sprendimų vykdymui paspartinti.

Apibendrinant, galima teigti, kad bylų prieš Lietuvą analizė rodo, jog procesinių pareigų klausimas keliamas vis dažniau. Dažniausiai bylose nagrinėjamas klausimas dėl žmogaus teisių pažeidimų, sąlygotų pernelyg ilgo pažeidimo tyrimo laikotarpio, dažno senaties termino taikymo ir iš to kylančiais sunkumais išsamiai bei operatyviai ištirti visas

¹⁵⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. liepos 12 d. sprendimas byloje *Gedrimas prieš Lietuvą*, Nr. 21048/12.

¹⁵⁸ Ibid. Para. 84

¹⁵⁹ URBAITĖ LINA. *Valstybės pozityvių pareigų vertinimas Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose prieš Lietuvą*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009 m.

pažeidimo aplinkybes. Tačiau nepaisant to, jog procesinių pozityvių pareigų klausimas kol kas nėra detaliai ir aiškiai sureguliuotas, EŽTK keliami objektyvaus, operatyvaus bei efektyvaus tyrimo standartai turėtų būti esminis pagrindas ir Lietuvos teisinėje sistemoje.

Išvados

1. Procesinė pozityvi pareiga yra suvokiama kaip reikalavimas atlikti išsamų pažeistų žmogaus teisių tyrimą, o paprastai yra laikomasi nuomonės, jog toks tyrimas turėtų būti nepriklausomas, nešališkas, pakankamas, operatyvus ir skaidrus. Tačiau galima daryti išvadą, jog tokie, pakankamai reliatyvaus pobūdžio reikalavimai, sukuria valstybėms neaiškumo jausmą bei itin išplečia jų atsakomybės ribas. Manytina, jog tikslesnis valstybių atsakomybės ribų apibrėžimas sukurtų valstybėms aiškesnes šios pareigos taikymo ribas.
2. Kadangi procesinės pareigos tiesiogiai Konvencija neįtvirtinta, jos egzistavimas yra grindžiamas remiantis svarbiausias visuomenines vertybes įtvirtinančiomis normomis, t.y. Konvencijos 2, 3 ir 5 straipsniais. Tai leidžia daryti išvadą, jog siekiant apsaugoti svarbiausias visuomenines vertybes procesinės pareigos reikalavimas, minėtų straipsnių atžvilgiu, taikomas itin plačiai ir griežtai.
3. Kadangi EŽTT jurisdikcijos *ratione temporis* procesinių pareigų atžvilgiu, kai pažeidimas įvyko prieš valstybei atsakovei ratifikuojant Konvenciją praktika nėra vienoda, gali kilti abejonių ar visais atvejais užtikrinama tinkama pagrindinių žmogaus teisių apsauga. Manytina, jog vieningo požiūrio šiuo klausimu susiformavimas galėtų užtikrinti vienodą ir veiksmingą pamatinių vertybių apsaugą.
4. Kadangi valstybėms ne visada pavyksta įvykdyti joms kylančias pareigas, Konvencija numato galimybę pažeidimą patyrusiems asmenims kreiptis į EŽTT. Visgi, dažnas valstybių procesinės pareigos tirti žmogaus teisių pažeidimus nevykdymas sąlygoja sparčiai didėjantį prašymų pateikimo EŽTT skaičių. Dėl to galima daryti išvadą, kad atsakingesnis valstybių pareigų pagal Konvenciją vykdymas ne tik užtikrintų veiksmingesnį bei operatyvesnį žmogaus teisių pažeidimų tyrimą, bet ir skatintų didesnę asmenų pasitikėjimą nacionalinės teisės sistemos suteikiama apsauga.
5. Viena iš pagrindinių problemų Lietuvos nacionalinėje sistemoje, tai pernelyg ilgai trunkantis tyrimo procesas. Tai dažnai lemia sunkumus tiksliai nustatyti visas pažeidimo aplinkybes, o taikant senaties terminą, aukos netenka teisės į žalos atlyginimą. Dėl šios priežasties manytina, kad būtini tam tikri pokyčiai Lietuvos teisiniame reguliavime, kaip pavyzdžiui, proceso atnaujinimo galimybės įtvirtinimas ar tam tikrų terminų tyrimui atlikti įtvirtinimas.

Literatūros sąrašas

Teisė norminiai aktai ir kiti tarptautiniai dokumentai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014;
2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. 1950 m. lapkričio 4 d. *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987;
3. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija valstybėms narėms „*Dėl pakartotinio ar atnaujinto tam tikrų bylų nagrinėjimo nacionaliniu lygmeniu po Europos žmogaus teisių teismo sprendimų priėmimo*“, Nr. R (2000) 2, 2000 m.

Specialioji literatūra:

1. ABDELGAWAD LAMBERT, E. *The execution of judgements of the European Court of Human Right* [interaktyvus]. Human Rights files, 2008 m. Prieiga per internetą: [https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-19\(2008\).pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-19(2008).pdf) ;
2. CHEVALIER-WATTS, J. Effective Investigations under Article 2 of the European Convention on Human Rights: Securing the Right to Life or on Onerous Burden on a State? *European Journal of International Law*, 2010, p. 701-721;
3. CITRONI, G. Janowiec and Others v. Russia: a long history of justice delayed turned into a permanent case of justice denied. *XXXIII Polish Yearbook of International Law*, 2013, p. 279-294;
4. COHEN, A.; ir SHANY, Y. Beyond the Grave Breaches Regime: the Duty to Investigate Alleged Violations of International Law Governing Armed Conflicts. *Yearbook of International Humanitarian Law*, 2011, p. 37-84;
5. HARRIS, D., *et al.* *Law of European Convention on Human Rights*. Offord University Press, Second edition, 2009;
6. JACOBS, G. F.; ir WHITE, C.A.R. *The European Convention on Human Rights*. Second edition. Clarendon Press Oxford, 1996;
7. KELLER H.; ir MARTI, C. Reconceptualizing Implementation: The Judicialization of the Execution of the European Court of Human Rights' Judgements. *The European Journal of International Law*, No.4., Oxford University Press, 2016, p.829-850;

8. LAVRYSEN, L. *Human Rights in a Positive State. Rethinking the Relationship between Positive and Negative Obligations under the European Convention on Human Rights*. Intersentia Ltd, 2016;
9. LONG, D. *Guide to Jurisprudence on Torture and Ill-treatment. Article 3 of the European Convention for the Protection of Human Rights* [interaktyvus]. Association for the Prevention of Torture, 2002. Prieiga per internetą: https://www.ap.t.ch/content/files_res/Article3_en.pdf ;
10. MCBRIDE, J. *Human rights and criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights* [interaktyvus] Council of Europe publishing, 2009. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16806f0ef9>;
11. MOWBRAY, A. *The Development of Positive Obligations under the ECHR by the European Court of Human Rights*. Hart Publishing, Oxford, 2004;
12. MURDOCH, J. *The Right to life under the European Convention on Human Rights. Interights Manual for Lawyers* [interaktyvus]. Interights. Prieiga per internetą: <https://www.scribd.com/document/75572271/Article-2-Manual>;
13. SCHABAS, W. Do the “underlying values” of the European Convention on Human Rights begin in 1950?. *XXXIII Polish Yearbook of International Law*, 2013, p. 247-258;
14. URBAITĖ, L. Valstybės pozityvių pareigų vertinimas Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose prieš Lietuvą. *Socialiniai mokslai, teisė*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009 m.;
15. VAN DER WILT, H.; ir LYNGDORF, S. Procedural Obligations Under the European Convention on Human Rights: Useful Guidelines for the Assessment of ‘Unwillingness’ and ‘Inability’ in the Context of the Complementary Principle. *International Criminal Law Review* 9, Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p. 39-75;
16. ŽVINKLIENĖ, A. Žmogaus teisės Lietuvoje: Lietuvos gyventojų lygybės ir diskriminacijos suvokimas Europos kontekste. *Sociologija*. Mintis ir veiksmas, 2013/1 (32), p. 176-192.

Teismų sprendimai:

a) Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai:

1. Europos Žmogaus Teisių Komisija. 1967-1969 m. nutarimas bylose prieš Graikiją, Nr. 3321/67 *Danija prieš Graikiją*; Nr. 3322/67 *Norvegija prieš Graikiją*; Nr. 3323/67 *Švedija prieš Graikiją*; No. 3344/67 *Nyderlandai prieš Graikiją*;

2. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1978 m. sausio 18 d. sprendimas byloje *Airija prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 25;
3. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1979 m. birželio 13d. sprendimas byloje *Marckx prieš Belgiją*, Nr.6933/74;
4. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1995 m. spalio 31 d. sprendimas byloje *Papamichalopoulos ir kiti prieš Graikiją*, Nr. 14556/89;
5. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1995 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *Ribitsch prieš Austriją*, Nr. 42/1994/489/571;
6. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. kovo 15 d. sprendimas byloje *Kurt prieš Turkiją*, Nr. 24276/96;
7. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. liepos 27 d. sprendimas byloje *Güleç prieš Turkiją*, Nr.54/1997/838/1044;
8. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. liepos 28 d. sprendimas byloje *Ergi prieš Turkiją*, Nr. 40/1993/435/514;
9. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. rugsėjo 2 d. sprendimas byloje *Yasa prieš Turkiją*, Nr. 22495/93;
10. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. spalio 28 d. sprendimas byloje *Assenov prieš Bulgariją*. Nr. 90/1997/874/1086;
11. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. spalio 29 d. sprendimas byloje *Osman prieš Didžiąją Britaniją*, Nr.87/1997/871/1083;
12. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. lapkričio 14 d. sprendimas byloje *Taş prieš Turkiją*, Nr. 24396/94;
13. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1999 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Cakici prieš Turkiją*, Nr. 23657/94;
14. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2000 m. kovo 28 d. sprendimas byloje *Mahmut Kaya prieš Turkiją*, Nr. 22535/93;
15. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2000 m. balandžio 6 d. sprendimas byloje *Labita prieš Italiją*, Nr. 26772/95;
16. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2000 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Timurtas prieš Turkiją*, Nr. 23531/94;
17. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje *Hugh Jordan prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 24746/94;
18. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje *Kelly ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 30054/96;

19. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje *Shanaghham prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 37715/97;
20. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. gegužės 10 d. sprendimas byloje *Kipras prieš Turkiją*, Nr. 25781/94;
21. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Paul ir Audrey Edwards prieš Didžiąją Britaniją* Nr. 46477/99;
22. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Anguelova prieš Bulgariją*, Nr. 38361/97;
23. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. birželio 18 d. sprendimas byloje *Oneryildiz prieš Turkiją*, Nr. 48939/99;
24. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. liepos 25 d. sprendimas byloje *Patera prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 946/2000;
25. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2003 m. gegužės 6 d. sprendimas byloje *Menson ir kiti prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 47916/99;
26. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2004 m. vasario 26 d. sprendimai byloje *Nacjova ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 43577/98; Nr. 43579/98;
27. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2005 m. rugsėjo 16 d. sprendimas byloje *Storck prieš Vokietiją*, Nr.61603/00;
28. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2006 m. kovo 8 d. sprendimas byloje *Blečić prieš Kroatiją*, Nr. 59532/00;
29. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2006 m. liepos 27 d. sprendimas byloje *Bazorkina prieš Rusiją*, Nr.69481/01;
30. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. gegužės 15 d. sprendimas byloje *Ramsahai ir kiti prieš Nyderlandus*, Nr. 52391/99;
31. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas byloje *D.H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 57325/00;
32. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje *Sadauskienė prieš Lietuvą*, No. 1974/03.
33. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. balandžio 24 d. sprendimai byloje *Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą*, Nr.70659/01 ir Nr. 74371/01;
34. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje *Ahtinen prieš Suomiją*, Nr. 48907/99;
35. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Kuznetsova prieš Rusiją*, Nr. 8355/07;

36. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. balandžio 9 d. sprendimas byloje *Šilih prieš Slovėniją*, Nr. 71463/01;
37. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. gegužės 14 d. sprendimas byloje *Turluyeva ir Khamidova prieš Rusiją*, No. 12417/05;
38. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. rugsėjo 15 d. sprendimas byloje „*Blondje*” prieš Nyderlandus, Nr. 7245/09;
39. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. rugsėjo 18 d. sprendimai byloje *Varnava ir kiti prieš Turkiją*, Nr. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90, 16073/90;
40. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. lapkričio 5 d. sprendimas byloje *Kolevi prieš Bulgariją*, Nr. 1108/02;
41. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. sausio 7 d. sprendimas byloje *Rantsev prieš Kiprą ir Turkiją*, Nr. 25965/04;
42. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. spalio 4 d. sprendimas byloje *Korolev prieš Rusiją*, Nr. 5447/03;
43. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. balandžio 26 d. sprendimas byloje *Enukidze ir Girgvliani prieš Gruziją*, Nr. 25091/07;
44. *Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. sausio 24 sprendimas byloje Yordan Petrov prieš Bulgariją*, Nr. 22926/04;
45. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. balandžio 16d. ir 2013 m. spalio 21 d. sprendimai byloje *Janowiec ir kiti prieš Rusiją*, Nr.55508/07; Nr. 29520/09;
46. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *Dordevič prieš Kroatiją*, Nr. 41526/10;
47. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. kovo 26 d. sprendimas byloje *Valiulienė prieš Lietuvą*, Nr. 33234/07;
48. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2014 m. vasario 27 d. sprendimas byloje *Dzhabrailov ir kiti prieš Rusiją*, No. 8620/09, No.11674/09, No. 16488/09, No.21133/09, No. 36354/09, No. 47770/09, No. 54728/09, No. 25511/10, No. 32791/10;
49. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2014 m. balandžio 14 d. sprendimas byloje *Birgean prieš Rumuniją*, Nr. 3626/10;
50. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2014 m. rugsėjo 18 d. sprendimas byloje *Makayeva prieš Rusiją*, No. 37287/09
51. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2014 m. lapkričio 20 d. sprendimas byloje *Jaloud prieš Nyderlandus*, Nr. 47708/08;

52. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2015 m. sausio 15 d. sprendimas byloje *Malika Yusupova ir kiti prieš Rusiją*, No. 14705/09, No. 4386/10, No. 67305/10, No. 6886/10, No. 70695/10;
53. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2016 m. liepos 12 d. sprendimas byloje *Gedrimas prieš Lietuvą*, Nr. 21048/12;
54. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. sausio 4 d. sprendimas byloje *Yusiv prieš Lietuvą*, Nr. 55894/13;
55. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. liepos 11 d. sprendimas byloje *Mardosai prieš Lietuvą*, Nr. 42434/15.

b) Amerikos Šalių Žmogaus Teisių Teismo sprendimai:

1. Amerikos Šalių Žmogaus Teisių Teismas. 2006 m. liepos 1 d. sprendimas byloje *Ituango Massacres prieš Kolumbiją*;
2. Amerikos Šalių Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. rugsėjo 4 d. sprendimas byloje *dėl Rio Negro žudynių*.

Kiti šaltiniai:

1. 2015 m. kasmetinė Europos Žmogaus Teisių Teismo analizė pagal pažeistus Konvencijos straipsnius ir valstybę atsakovę (angl. *Violations by Article and respondent State*) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2015_ENG.pdf;
2. 2016 m. kasmetinė Europos Žmogaus Teisių Teismo analizė pagal pažeistus Konvencijos straipsnius ir valstybę atsakovę (angl. *Violations by Article and respondent State*) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2016_ENG.pdf;
3. 2017 m. kasmetinė Europos Žmogaus Teisių Teismo analizė pagal pažeistus Konvencijos straipsnius ir valstybę atsakovę (angl. *Violations by Article and respondent State*) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2017_ENG.pdf;
4. Europos Taryba ir Europos žmogaus teisių teismas. *Praktinis Priimtinių Kriterijų Vadovas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/Praktinis_%20priimtiniu_%20kriteriju_%20vadovas_2012_06.pdf ;
5. Europos žmogaus teisių teismas. *Teisingo atlyginimo prašymai. Praktinės instrukcijos* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 19 d.]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_LIT.pdf ;

Santrauka

Šiame magistriniame darbe analizuojama procesinės pareigos tirti sąvoka bei jos raida. Kadangi šių pareigų pobūdis yra pakankamai reliatyvus, o jų egzistavimas paprastai yra grindžiamas esmines visuomenines vertybes įtvirtinančiais Konvencijos straipsniais, didžiausias dėmesys darbe skiriamas svarbiausiems - 2, 3 bei 5 Konvencijos straipsniams. Visgi procesinės pareigos taikymas susiduria su tam tikra problematika, o konkrečiai - su procesinės pareigos egzistavimu jurisdikcijos *ratione temporis* atveju. Taigi, darbe keliamas klausimas, ar bendra taisyklė įtvirtinanti EŽTT jurisdikciją tik po Konvencijos ratifikavimo atitinkamoje valstybėje, nepažeidžia tų asmenų teisių, kurie patyrė teisių pažeidimus iki ratifikavimo ar pačios Konvencijos priėmimo. Galiausiai, atkreipiant dėmesį į dažnus pareigų pagal Konvenciją nevykdymo atvejus, magistriniame darbe skiriamas dėmesys asmenų galimybei kreiptis į EŽTT dėl valstybių pareigų nevykdymo bei šio teismo teisei, pripažinus žmogaus teisių pažeidimus, paskirti atitinkamas poveikio priemones. Kadangi Lietuva taip pat ne visada tinkamai vykdo pagal Konvenciją prisiimtas pareigas, darbe atskirai analizuojama ir žmogaus teisių padėtis bei jų pažeidimo tyrimo vykdymas Lietuvos teisinėje sistemoje.

Summary

This Master's thesis analyzes the concept of duty to investigate and its development. Since the nature of this duty is sufficiently relative and its existence is usually based on the essential elements of the Convention that enshrines social values, this paper work focuses on the most important articles of the Convention - Articles 2, 3 and 5. However, the application of a procedural obligation faces some problematic issue, and in particular the existence of a procedural obligation in the case of jurisdiction *ratione temporis*. Thus, the question raised at this master paper is, whether the general rule establishing ECHR jurisdiction only after the ratification of the Convention in the State concerned does not violate the rights of those who have suffered violations of rights before ratification or adoption of the Convention itself. Lastly, paying attention to frequent cases of non-compliance with obligations under the Convention, this paper work focuses on the ability of individuals to apply to the ECHR for non-compliance with national obligations and the right of this court to recognize appropriate human rights violations. Since Lithuania also does not always properly fulfill the obligations assumed under the Convention, the human rights situation and the investigation of their violation in the legal system of Lithuania are analyzed separately.